

په يوه ندييه سياسيه كانى ميرنشىنى كاكه وه يه ي له رۆژئاواى هه ريمى چياكان

مهيب قادر مصطفى

به شى ميژوو، كوڤيژى ئه ده بيات، زانكوى سه لاهه دين، ههولير، هه ريمى كوردستان، عيراق

muhibqadir85@gmail.com

پ. د. قادر محمد حسن

به شى ميژوو، كوڤيژى ئه ده بيات، زانكوى سه لاهه دين، ههولير، هه ريمى كوردستان، عيراق

gader.hassan@su.edu.krd

پوخته

له كوڤيژيه كانى سه ده ي (4/ك10ز) بنه ماله يه ك له گوڤه پانى سياسى له رۆژئاواى هه ريمى چياكان به تاييه تى له شارى ئه سفه هاندا په يدا بوون، كه ميره كانيان به (آل كاكوڤى) ناويان دهر كردبوو. كاكه وه يه يه كان زنجيره يه ك له ميره كانى ده يله مى نه زاد بوون، كه له سالى (398/ك1007ز) به پالپشتى (سيده خاتون) ي دايقى (مجدالدوله)، كوڤا فه رمانه وايى ناوچه ي رهى، توانيان ميرنشىنى سه ربه خو له شارى ئه سفه هان دابه مزرين، تاوه كو سالى (443/ك1051ز) به رده واميان هه بوو، دامه زرينه رى ئه م ميرنشىنه ش مير (علاءالدوله أبو جعفرى كورپ دشمنزيار) بوو، كه له سالى (398/ك1007ز) له لايهن (سيده خاتون) به فه رمانه واي شارى ئه سفه هان دانرا و. كوره خالى (سيده خاتون) بوو، هه ر له بهر ئه مه شه به كورپ كاكوڤه ناسرئيت، كه له زاروه ي ده يله ميبه كاندا به ماناى خال ديئت. شاينه نى باسه (علاءالدوله) تا سالى (433/ك1041ز) فه رمانه وايى كرد. كه له و ماوه يه دا توانى سنورى ده سه لاتى خو ي فراوان بكات تاوه كو شاره كانى (هه مه دان و دينه وهر و ساپورخواست و بروجرد). هه روه ها كاكه وه يه يه كان په يوه ندييان له گه ل هه ر يه كه له خيلافه تى عه بياسى و بوه يه يه كان باشبوو، ناويان له وتاره كانى هه ينى و له سه ر دراويان دهنووسى، له به رامبه ريشدا ئه وان دانبان به ميره كانى كاكه وه يه يه دهنو و نازناو ييان پيى ده به خشين، له

زانباريه كانى توڤيژينه وه

به روارى توڤيژينه وه:

وه رگرتن: ٢٠٢١/٨/١٢

په سه نكردن: ٢٠٢١/٩/٢٠

بلاو كردنه وه: زستان ٢٠٢٢

ووشه سه ره كيبه كان

Kakuyids, Political relations, Alaa Al-Dawla, Western Mountain Region, Asfahan.

Doi:

10.25212/lfu.qzj.7.1.9

لايهكى ديكه نه و په يوه ندييه له سهر بنه ماي پاريزگارى كردن بوو له سنوره كانيان، به لام په يوه ندييان له گه ل غه زنه وييه كان زوربه ي كات شهر و ناكوكى بوو، به تاييه تى له كاتى هيرشى (محمود) ي غه زنه وي بوشارى رى و ههرىمى چيايكان، مير (علاء الدوله) ي كاكه و هيه ي زياتر به دواى پاريزگار ي كردن له پيگه ي ده سه لآتى خوى بوو له شارى نه سفه هاندا، سه ره راي رووبه روو بوونه وي له گه ل سولتاني غه زنه وي، به لام ههر به فه رمانره واي ههرىمى چياكان مايه وه، به رووخانى غه زنه وييه كان و هاتنه سه ره ده سه لآتى سه لجوقيه كان، كاكه و هيه ييه كان به شيك له ناوچه گرنگه كانى ههرىمى چيايان له وانه ش شاره كانى نه سفه هان و هه مه دانيان له ده ستدا، له لايهن سولتان (طغرول به گ) ي سه لجوقيه وه ده سه لآتى شاره كانى (يزد و ابرقوه) يان پيدرا.

پيشه كى:

كاكه و هيه ييه كان بنه ماله يه كى ده يله مى نه ژاد بوون، كه له كو تاييه كانى سه ده ي (4/ك10ز) له شارى نه سفه هان دهر كه وتن و ميره كانيان به (آل) كاكو يى ده ناسران، نه وانه له سه ره تادا له لاي بوه ييه ييه كان له كاروبارى سه ربارى كار يان ده كرد، دواتر توانيان به سوود و هر گرتن له لاوازي بوه ييه ييه كان ميرنشينيكى سه ربه خو له روظنا واي ههرىمى چياكان دابمه زرينن، كه گه شه كردنيان هاوسه رده م بوو له گه ل ده وله ته به هيزه كانى وهك (بوه ييه و غه زنه وي و سه لجوقى) يه كان، دواتر يش نه مانه كار يگه ربه كى زوريان له سه ره لاواز بوون و رووخانى ميرنشينه كه دا هه بوو، گر ينگى نه م تو يژينه وه ييه له ودايه كه تيشكمان خستوته سه ره سنورى ده سه لآتى ميرنشينى كاكه و هيه ي و ميره كانى، هه روه ها په يوه ندييه سياسيه كانى. هو كارى هه لبار دنى نه م بابه ته ش ده گه رپته وه بو نه وي كه بايه تيكى گر ينگى په يوه ست به ميژووى سياسيه يه، كه پيشتر به زمانى كوردى تو يژينه وه ييه كى نه وتوى له سه ره نه م ناو نيشانه نه كراوه، بو يه ناو نيشانى تو يژينه وه كه مان كرد به (په يوه ندييه سياسيه ييه كانى ميرنشينى كاكه و هيه ي له روظنا واي ههرىمى چياكان)، كه جگه له پيشه كى و دهر نه نجام و ليستى سه ره چاوه كان، له دوو ته وهره پي كها توه، ته وه ره ي يه كه م باس له دامه زران دنى ميرنشينى كاكه و هيه ي له وانه، بنه چه ي ناويان و دهر كه وتنيان له گه ل مير كانيان ده كات، له ته وه ره ي دوو هه ميشدا باس له

په‌يوهندييه سياسيه‌كانى ميرنشىنى كاكه‌وه‌يهى له‌گه‌ل هه‌ر يه‌كه له خيلافه‌تى عه‌بباسى و ده‌وله‌تى بوه‌يهى، هه‌روه‌ها غه‌زنه‌وى و سه‌لجوقيه‌كاندا كردوو.

1- دامه‌زراندنى ميرنشىنى كاكه‌وه‌يهى:

1-1: بنه‌چهى ناويان:

سه‌ره‌تاي دهركه‌وتنى بنه‌ماله‌ى كاكه‌وه‌يهى ده‌گه‌رپته‌وه بو كۆتاييه‌كانى سه‌ده‌ى (4/ك10ز) له ناوچه‌ى نه‌سه‌فه‌هان، ميره‌كانى به (آل كاكۆبى) ده‌ناسران، كه له سه‌رچاوه‌كاندا بنه‌چهى ناوه‌كه‌ى به زمانى (ده‌يله‌م)¹ ماناي خال ده‌گه‌بنيت (مؤلف مجهول، 1391 ه. ش، ص 382؛ ابن الاثير، 1987، 49/8؛ ابن اللوردى، 1996، 309/1؛ شتا، 1992، 2169/2؛ مردوخى، 1382 ه. ش، ص 105). چونكه دامه‌زرينه‌رى ميرنشىنه‌كه كوره‌ خالى مير (مجدالدوله)² بوه‌يهى بوو (مؤلف مجهول، 1391 ه. ش، ص 385؛ أبوالفداء، د.ت، 138/2؛ أشتياني، 1990، ص 90؛ هنرفر، 1350 ه. ش، ص 91).

2-1: دهركه‌وتنيان:

نه‌ژادى كاكه‌وه‌يهيه‌كان ده‌گه‌رپته‌وه بو (روستم كورى دشمنزيار) ياخود (مزربان) كه له ده‌يله‌ميه‌كان بوو، ناوبراو لاي فه‌رمانه‌رواى بوه‌يهى له ناوچه‌كانى ره‌ى و چيادا كارى ده‌كرد، په‌يوهندي ژن و ژنخوازي به‌يه‌كه‌وه ده‌يانبه‌سته‌وه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ى براى (سيده‌ خاتون)³ دايقى (مجدالدوله)ى هاوسه‌رى

¹ ده‌يله‌م: ناويكه به ناوچه‌يه‌كى چيائى ده‌گوتريت، له لاي باشورى قه‌زووين و به‌شيك له نازه‌ربايجان و په‌ى ده‌گريته‌وه، لاي باكورى ده‌ربايي خه‌زه‌ر، له رۆژه‌لاتى به‌شيكى ره‌ى و طبرستانه‌و، له رۆژئاوايشى به‌شيكى ديكه‌ى نازه‌ربايجان و ناوچه‌ى ئاران (الاصطخري، 1937، ص 204؛ فوزى، 1989، ص 89).

² مجد الدوله: ناوى (أبو طالب روستم كورى الامير فخر الدوله)ى بوه‌يهى بوو و نازناوى (مجدالدوله)يه، دواى مردنى باوكى ئه‌و جيگه‌ى گرته‌وه له‌به‌ر بچوكى ته‌مه‌نى (سيده‌ خاتون) دايقى كاروبارى ولاتى به‌رپه‌ربردوو، ميريكى لاوازبووه دواى مردنى دايقى ده‌سه‌لاتى گرتووه‌ته ده‌ست و له سالى (420/ك1029ز) له لايهن غه‌زنه‌ويه‌يه‌كانه‌وه ده‌ستگيركراوه و له‌دواى گيرانيشى كۆتايى به‌ده‌سه‌لاتى بوه‌يهيه‌كان له په‌ى هاتوو (عتبى، 1382 ه. ش، ص 357-360؛ مستوفي، 1381 ه. ش، ص 420-422).

³ سيده‌ خاتون: دايقى مجدالدوله و كچى (أصبهيد روستم مازندراني) بوو، كه هاوسه‌رگيرى له‌گه‌ل مير (فخرالدوله)ى بوه‌يهى كرد، هه‌روه‌ها ده‌وريكى سياسى گرنكى له كۆتاييه‌كانى سه‌ده‌ى (4/ك10ز) ي سه‌ره‌تاي سه‌ده‌ى (5/ك11ز) له شارى ره‌ى و ناوچه‌كانى ديكه‌ى هه‌رئيمى چيادا بينى، تا له سالى (419/ك1028ز) كۆچى دوايى كردوو (مؤلف مجهول،

مير (فخرالدوله كورپى ركن الدوله)⁴ بوو، ئەوھى باس دەكرىت كورپى دشمنزىار ھىچ پلە و پاىھەكى سىياسى نەبوو تەنھا ۋەك فەرمانبەرىك لاي بوھىھىيەكان لە شارى رەي كارى كر دووھ و پېگەيەكى ديار و متمانە پېكرائوى ھەبوو، ھەروھەا لەرووى سەربازىيەوھ رۆلېكى گرىنگى گىراوھ، ئەمە جگە لەوھى لە كاتى مەملانېي نېوان مېرەكانى دەورووبەرى خۆي، كە لەژىر دەسلەلاتى بوھىھىيەكاندا بوون رۆلې ھەبوو (ابن أسفنديار، 2002، ص 312-315؛ حسن، 2012، ص 419)، ھەرچەندە ناوبراو دەسلەلاتىكى سەربەخۆي نەبوو، ھەر بۆيەش ھەتا لە سەرچاوھ مېژووويەكاندا مردنەكەشى ئاماژە پېنەكراوھ، لە راستيدا دامەزراندنى مېرنشېنى كاكەوھىيە دەگەرپتەوھ بۆ ھەولەكانى مير (محمد كورپى روستم كورپى دشمنزىار)ى ناسراو بە مير (علاءالدوله)ى كاكەوھىيە (ابن الاثير، 1987، 49/8؛ أبوالفداء، د.ت، 138/2؛ الذهبى، 1985، 347/17)، ئەگەر چى لە سەرچاوھ فارسىيەكاندا بە (پسر كاكو) واتا (كورپى كاكەوھىيە) ناوى ھاتووھ (مؤلف مجهول، 1391ھ. ش، ص 385؛ هنرفر، 1350ھ. ش، ص 91).

لە سالى (1007/ك 397) (سيدة خاتون) بە فەرمانرەواي ناوچەي ئەسفەھانى دامەزراند، بەلام كاتىك پەيوەندى نېوان (سيدة خاتون) و كورپەكەي (مجدالدوله) لە سالى (1006/ك 397) تىك دەچىت لەسەر دەسلەلات شەر لە نېوانيان دروست دەبىت، كە بەشكستى (مجدالدوله) لە بەرامبەر دايكىدا كۆتايى ھات، توانى دەسلەلاتى مېرنشېنەكەي بەسەر شارى رەي دا بسەپىنيت (ابن الوردي، 1996، 309/1؛ مستوفى، 1381ھ. ش، ص 421-422؛ رازى، 1377ھ. ش، ص 188)، ئەم بارودۆخە ناجىگىرەش كارىگەرى بەسەر (مجدالدوله) دەبىت، بۆيە كورپى كاكەوھىيە پەنا دەباتە بەر سولتان (بهاءالدوله)⁵ بۆ ماوھىيەك لە لاي دەمىنپتەوھ، دواي گەرپانەوھى دايكى (مجدالدوله) بە

1391ھ. ش، ص 380-381-382؛ ابن الاثير، 169/8).

⁴ فخرالدوله: ناوى (فخر الدوله علي كورپى ركن الدوله أبو الحسن كورپى بوپە)بە، لە لايەن (ركن الدوله)ى باوكىيەوھ بە فەرمانرەواي ھەمەدان و ھەرئىم چىا، پاشان توانىويەتى سنورى دەسلەلاتى فرووان بكات و دەستى بەسەر رەي و ئەسفەھان و نازەربىجاندا، لە سالى (378/ك 089) لە رەي كۆچى دوايى كر دووھ (مؤلف مجهول، 1391ھ. ش، ص 378؛ ابن الاثير، 1987، 409/7، 250؛ Kenndy, 2004).

⁵ بهاءالدوله: لە سالى (379/ك 989) لە دايكبووھ، دەسلەلاتى لە دواي براكەي (شرف الدوله) و ھەرگرت، نازناوى (القادر بالله) زانا و شاعىرىكى باش بوو، لە سالى (403/ك 1012) لە ئەرجان كۆچى دوايى كر دووھ لە گورستانى ئىمامى على لە

سیاسی له‌ دوای سه‌رکه‌وتنی (سیده‌ خاتون)، که دواتر ئه‌مه‌ی بۆ هاته‌ دی و دووباره‌ گه‌رپایه‌وه‌ بۆ شاری ره‌ی و بووه‌ جینگای متمان‌ه‌ی (سیده‌ خاتون)، بۆ جاری دووهم له‌ سالی (1007/ك/398) به‌ فه‌رمانه‌وه‌ی شاری ئه‌سه‌فه‌هانی دامه‌زراند (ابن الاثیر، 1987، 49/8؛ ابن الوردی، 1996، 309/1؛ ستوده، 1346هـ. ش، 1/1؛ روحانی، 1382هـ. ش، ص 105-106).

که ئه‌مه‌ به‌لگه‌یه‌ له‌ سه‌ر به‌هیزی پینگه‌ی (علاءالدوله‌)ی کورپی کاکه‌وه‌یه‌ی و سووربوونی له‌ سه‌ر به‌شداریکردنی له‌ کاروباری سیاسی و دامه‌زراندنی ده‌سه‌لّاتیکی سه‌ربه‌خۆ، ئه‌وه‌ی بووه‌ هۆی لاوازبوونی ده‌سه‌لّاتی بوه‌یه‌یه‌کان له‌ شاری ره‌ی و هه‌ریمی چیاکاندا، ده‌رکه‌وتنی ناکۆکی و ململانیی ناخۆیی و هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی سه‌ربازه‌کان بوو، که له‌ به‌رژه‌وه‌ندی به‌هیزکردنی هه‌لۆیستی کورپی کاکه‌وه‌یه‌ی بۆ سه‌ربه‌خۆیه‌که‌ی بوو له‌ سالی (1020/ك/411) ز، سه‌ربازه‌ تورکه‌کان ئالۆزی و په‌شیوی زیاتریان له‌ شاری هه‌مه‌دان نایه‌وه‌ له‌ سه‌ر فه‌رمانه‌وه‌ی شاره‌که‌ میر (شمس‌ الدوله‌)ی بوه‌یه‌ی هه‌لگه‌رانه‌وه‌ و نه‌توانرا دایان بمرکینیتته‌وه‌، بۆیه‌ وه‌زیری میر (شمس‌ الدوله‌) داوای هاوکاری له‌ (أبی جعفر)ی کورپی کاکه‌وه‌یه‌ی کرد، ئه‌ویش دوو هه‌زار سه‌ربازی بۆ نارد و توانی ئه‌م هه‌لگه‌رانه‌وه‌یه‌ سه‌رکوت بکات و، هیمنی و ئارامی بۆ شاری هه‌مه‌دان بگه‌رینیتته‌وه‌ (ابن الاثیر، 1987، 132/8؛ حسن، 2012، ص 421).

به‌م شیوه‌یه‌ کورپی کاکه‌وه‌یه‌ی توانی پینگه‌ و ده‌سه‌لّاتی خۆی له‌ شاری هه‌مه‌دان جینگیر بکات و هه‌ول بدات بیخاته‌ ژێر رکیڤی خۆیه‌وه‌، بۆیه‌ له‌ دوای مردنی میر (شمس‌ الدوله‌)ی بوه‌یه‌ی له‌ سالی (1022/ك/413) ز کورپی کاکه‌وه‌یه‌ی توانی ده‌سه‌لّاتی به‌سه‌ر شاری هه‌مه‌دان بسه‌پینیت ته‌نانه‌ت میر (سماء‌الدوله‌) کورپی شمس‌ الدوله‌) ته‌نها دوو سالّ توانی دوای باوکی فه‌رمانراوی بکات، ئه‌ویش هه‌ر له‌ ژێر ده‌سه‌لّاتی کورپی کاکه‌وه‌یه‌ی دا بووه‌، دواتر توانی میر (سماء‌الدوله‌)ی بوه‌یه‌ی له‌ ده‌سه‌لّات دووربخاته‌وه‌ و خۆی له‌ سالی (1023/ك/414) ز شوینی ئه‌و بگه‌ریتته‌وه‌ (أبوالفداء، دت، 154/2؛ ابن الوردی، 1996، 325/1)، له‌ دوای شاری هه‌مه‌دان (علاءالدوله‌) ویستی په‌ره‌ به‌سه‌رکه‌وتنه‌کانی بدات

⁶ شمس‌ الدوله‌: کورپی میر (فخرالدوله‌)ی بوه‌یه‌یه‌، فه‌رمانه‌وه‌ی شاری ره‌ی له‌ جیاتی براکه‌ی (مجدالدوله‌) له‌ سالی (1006/ك/397) ز وه‌رگرت، له‌ سه‌رده‌میدا (ابن سینا) وه‌زاره‌تی وه‌رگرت، هه‌روه‌ها (شمس‌ الدوله‌) بۆ ده‌رکردنی تورکه‌کان پشتی به‌ (علاءالدوله‌)ی کورپی کاکۆیی به‌ست (بوزرت، 1970، ص 143؛ آشتیانی، ص 91-92).

گوڤارى قهلاى زانست

گوڤارىكى زانستى وهرى باوه پيكراره له لايه زانكوى لوبنانى فهره نسى دهره چيت-هه و لير-كوردستان-عيراق

به رگى (۷) - ژماره (۱)، زستان ۲۰۲۲

ژماره ي تۆمارى نيوده له تى: ISSN 2518-6558 (Print) - ISSN 2518-6566 (Online)

و وره ي سه ربازه كانى به رز بكا ته وه له ربي فراوانخوازي و ده ستگرتن به سه ر ناوچه ي زياتردا له هه ري مه كه، نه وه بوو له نه جامدا توانى له هه مان سالدا ده ست به سه ر شارى دينه وه ر و دواتر يش شارى سا بور خواست دا بگري ت (أبو الفداء، دت، 144/2؛ ابن الوردي، 1996، 325/1؛ ابن خلدون، 2000، 693/4)، هه روه ها توانى ميره كانى ده يله م ده ستگير بكا ت و له شارى هه مه دان زيندان يان بكا ت و ده ست به سه ر سه روه ت و سامان يان دا بگري ت، پاش نه وه ي به سه ر هه لگه راپاره كاندا زال بوو خه لك لبي ترسان و توانى ده سه لات ه كه ي ربي كبا ته وه (ابن الاثير، 1987، 140-139/8؛ الذهبي، 1985، 347/17؛ ابن خلدون، 2000، 693-630/4؛ نه قشه به ندى، 2008، ل 327).

دواى نه وه (علاء الدوله) ي كا كه وه يه ي كه وته مملانيه كه ي گه و ره له گه ل هه نديك له ميره كانى ده ورو و به رى و شه ر له نيوان ياندا روويدا به تاييه تى له گه ل (منو جه ر كور ي قابوس كور ي و شم كير الزيارى)⁷ له سالى (418/ك 1027 ز) توانى پاريز گارى له ده سه لات ه كه ي بكا ت له ناوچه كه (ابن الاثير، 1987، 160-159/8؛ محمد أمين زهكى بك، 1948، ص 127)، پاشان كه وته مملانيه كه ي دژوار له گه ل ده ولته تى (غه زنه وى) كه چا و يان بري بو وه ناوچه كانى ژير ده سه لاتى (علاء الدوله) ي كا كه وه يه ي له سالى (422/ك 1031 ز) سولتان (مسعود كور ي محمود)⁸ ي غه زنه وى گه يش ته شارى هه مه دان و هه نديك ناوچه ي دي كه له هه ري مى چيا كان له ژير ده سه لاتى كور ي كا كه وه يه ي ده ره ي نا، دواتر به هاوكارى خه ليفه ي عه بياسى (القائم بأمرالله) (422-467/ك 1050-1074 ز) جاريكى دي كه ناوچه كان گه رانه وه بو ژير ركي فى (علاء الدوله)، به لام دواى دوو سال دوو باره غه زنه وييه كان ده ست يان به سه ر داگرته وه (ابن الاثير، 1987، 190/8-191؛ حسن، 2012، ص 421).

له نيوه ي يه كه مى سه ده ي (5/ك 11 ز) نه و شار و ناوچانه ي كه له ژير فه رمان ره وايى كور ي كا كه وه يه ي دا بوون، روو به روو ي هير شيكى تر سناكى هۆزه كانى (غوز)⁹ بوونه وه، سه ره راي نه وه ي نه و هۆزانه له

⁷ منو جر كور ي قابوس: ميرى زه يار ييه كان و فه رمان ره وايى جرجان و به شيك له طبرستان بوو، كه له دواى مردنى قابوسى باوكى له سالى (403/ك 1013 ز) ده سه لاتى گرته ده ست، تا سالى (424/ك 1033 ز) به رده وام بوو له فه رمان ره وايى (ابن أسفنديار، 2002، ص ص 318-323).

⁸ مسعود كور ي محمود غه زنه وى: يه كي كه له سولتانه كانى غه زنه وى كه ده سه لاتى به سه ر به شيكى فراوانى له خوراسان و باكورى هندستاندا هه بووه، له ماوه ي ده سه لاتى له (420-432/ك 1029-1041 ز) (گرديزى، 1363، ص ص 423-440).

⁹ غوز: له ميلله تى تورك بوون نه وانه ي له (مفازه) ي بخارا بلا بوونه وه و ملكه چ بوون بو ده ولته تى سبكتكين و له سه رده مى

سالی (420/ك1029ز) سهر له نهوئ هه و لایندا بۆ ئه وهی شاری هه مه دان بخه نه ژیر پکیفی خۆیان ئه وه شیان بۆ هاته دی کاتیک له سالی (430/ك1039ز) توانیان بیگر نه وه و پاشان ده ستیان کرد به تالانکردنی شاره که و تۆله کردنه وه له خه لکه که ی (ابن الاثیر، 1987، 179-178/8؛ ابن خلدون، 2000، 639/4)، به لام (علاء الدوله) ی کاکه وه بیهی توانی دوا ی ماوه یه ک دووباره ئه و شاره بگه رپینتته وه ژیر ده سه لاتی خو ی و ده ست به سه ر ناوچه ی دیکه دا دا بگریت له هه ری می چیاکاندا (Bosworth, 1970, p465؛ حسن، 2012، ص422)، به م شیوه یه (علاء الدوله) ی کور ی کاکه وه بیهی تا سالی (433/ك1042ز) به رده وام بوو له سه ر فه رمانه وایی کردن، تا له هه مان سالد کۆچی دوا یی کرد (ابن الاثیر، 1987، 49/8؛ الذهبي، 1993، 321/28؛ ابن خلدون، 2000، 648/4؛ ستوده، 1346ه. ش، 3/1).

شایه نی باسه سه رده می فه رمانه وایی کور ی کاکه وه بیهی، به گرن گترین سه رده مه کانی میژووی میرنشینی کاکه وه بیه یه کان هه ژمار ده کریت، که گه یشته پله و پایه کی سیاسی ئه و تۆ میره کانی دیکه ی دوا ی خو ی پی ئه گه یشتن.

2-3-1: ظهیرالدین ابو منصور فرامرز (433-443/ك1041-1051ز):

له دوا ی مردنی (علاء الدوله) ی کور ی کاکه وه بیهی، ده سه لاته که ی به یه کگرتویی نه مایه وه و کور په کانی له شوینی جیا جیا جییان گرتته وه و یه ک میریان نه بوو که هه موویان دانی پیدابنن، هه ربۆیه کور په گه وره ی به ناوی میر (ابو منصور فرامرز) له شاری ئه سفه هان شوینی باوکی گرتته وه (ابن الوردی، 1996، 337/1؛ ستوده، 1346ه. ش، 4/1)، سه ربازه کانی شاره که ملکه چ بوونی خۆیان بۆی ده ربړی، به لام برابره که ی دیکه ی به ناوی (ابو کاليجار گر شاسپ) نه چووه ژیر ده سه لاتی (ابو منصور فرامرز) ه وه ده ستی به سه ر شاری نه هاوه ندا گرت و سه ربه خو یی خو ی تیدا را گه یاند (ابن الاثیر، 1987، 249/8؛ الفقی، 1999، ص85؛ اشتیان، 1990، ص232؛ ابو رمضان، 2011، ص398؛ زمباور، 1980، ص328).

براکه ی دیکه یشی (ابو حرب) ئاماده نه بوو فه رمان له ئه و وه ربگریت و له گه ل پاسه وانی خه زینه کانی

سولتان (محمود کور ی سبکتین). زۆر زیادیان کرد و وایان لیها ت کاری تالانکاریان ده کرد بۆیه سولتان (محمود) هیرشی کردنه سه ر و په رته وازه ی کردن و ده ریکردن، بۆیه به ره و پۆژئاوا هاتن (الصائغ، 1923، ص18).

باوکیدا له دژی (أبو منصور) راپه‌رین، بۆ رووبه‌روبوونه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ براکه‌ی داوای یارمه‌تیا‌ن له سه‌لجوقیه‌کان کرد (إبن الاثیر، 1987، 249/8؛ الفقی، 1999، ص 85؛ أشتیانی، 1990، ص 232؛ روحانی، 1382 ه.ش، ص 4؛ أبو رمضان، 2011، ص 398)، ئه‌و بارودۆخه‌ش رینگای بۆ ده‌ستپوه‌ردانی سه‌لجوقیه‌کان خۆشکرد، به‌جۆریک که (إبراهیم ینال)¹⁰ له‌ سالی (433/ك1041ز) داوا له (أبو منصور فرامرز) کرد، که بپته‌ ژیر قه‌له‌مه‌وه‌ی سه‌لجوقیه‌کان، به‌لام ئه‌و په‌سه‌ندی نه‌کرد، ته‌نانه‌ت هپ‌رشی کرده‌ سه‌ر شاره‌کانی (هه‌مه‌دان و بروجرد)، ناوچه‌کانی ژیر ده‌سه‌لاتی براکه‌ی و ئه‌وی‌ی داگیر کرد، هه‌رچه‌نده‌ سه‌رنجام له‌گه‌ڵ براکه‌ی (أبو کاليجار گرشاسپ) ئاشت بووبه‌وه‌ و فه‌رمانپه‌روایی شاری هه‌مه‌دانی پێ پاسپارد، ئه‌ویش وتاری به‌ ناوی (أبو منصور) تییادا خوینده‌وه‌ (إبن الاثیر، 1987، 250-249/8؛ أبو الفداء، د.ت، 165/2؛ إبن کثیر، 1998، 54/12؛ لین بول، 1968، ص 139؛ روحانی، 1382 ه.ش، ص 4؛ أبو رمضان، 2011، ص 399؛ زمباور، 1980، ص 328).

له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ (أبو منصور فرمرز) به‌رده‌وام ده‌بیت له‌ فه‌رمانپه‌روایی کردن تا سالی (443/ك1053ز)، به‌لام نه‌یتوانی بگات به‌و پینگه‌ و ده‌سه‌لات و سه‌ربه‌خوییه‌ی که (علاءالدوله‌)ی باوکی پێی گه‌یشته‌بوو له‌ میرنشینی کاکه‌وه‌بیه‌دا، به‌لکو (أبو منصور) له‌ به‌رامبه‌ر سه‌لجوقیه‌کان لاوازیوو، هه‌روه‌ها سولتان (طغرول به‌گ)¹¹ی سه‌لجوقی شه‌ری له‌ گه‌لیاندا کرد، چه‌ندین جار هه‌ندیک شار و ناوچه‌ی له‌ به‌رامبه‌ریان له‌ ده‌ستدا پاشان دووباره‌ ده‌یگه‌راندوه‌وه‌ بۆ ژیر پکیفی خۆی، به‌لام دانی به‌ ده‌سه‌لاتی سه‌لجوقیه‌کان ده‌نا و ملکه‌چ بوونی خۆی بۆیان ده‌رپه‌ری. دواتر (طغرول به‌گ) بیزاری خۆی له‌و

¹⁰ إبراهیم ینال: په‌کێک بوو له‌ سه‌رکرده‌کانی سوپای غوزه‌کان، ئه‌وه‌ سه‌رتایه‌ک بوو بۆ ده‌رکه‌وتنی ئه‌و که‌سایه‌تیه‌، برای سولتان (طغرول به‌گ)ی سه‌لجوقی بوو، دواتر له‌سه‌ر دواکاری سولتان (طغرول به‌گ)ی برای توانی ده‌ست بگرتیت به‌سه‌ر شاره‌کانی هه‌مه‌دان و دینه‌وه‌ر و قرمیسین و زۆر ناوچه‌ی دیکه‌، پاشان له‌ (طغرول به‌گ)ی برای یاخی بوو، کپشه‌ی زۆر له‌ نێوانیان دروست بوو، به‌لام (طغرول به‌گ) له‌ سالی (451/ك1058ز) به‌سه‌ریدا زال بوو له‌ناوی برد (إبن الجوزي، 1992، 303/15؛ إبن الاثیر، 1987، 270/8؛ الحسيني، 1933، ص 17-19-20).

¹¹ طغرول به‌گ: ناوی ته‌واوی (محمدی کوپی میکائیل)ه‌، به‌ دامه‌زرینه‌ری ده‌وله‌تی سه‌لجوقی داده‌نریت و له‌ سالی (447/ك1055ز) ده‌ست به‌سه‌ر به‌غداد دا ده‌گرت و خه‌لیفه‌ (القائم بأمرالله) نیشانه‌ی سه‌لته‌نه‌تی پێ ده‌به‌خشیت و ناوچه‌کانی رۆژه‌لات و رۆژئاوای پێ ده‌دات و په‌که‌م شای شه‌لجوقیه‌کان بووه‌ له‌ سالی (455/ك1064ز) له‌ ناوچه‌ی په‌ی کۆچی دوا‌یی ده‌کات و هه‌ر له‌ویش نێژراوه‌ (الذهبي، 1985، 138/15؛ البنداري، 1900، ص 6-7-25-26-27).

كارانه ي كه (أبو منصور فرامرزی كورپى علاء الدوله) دهربرى، به تاييه تى ناوبراو خو ي يه كلايى نه كردبووه كه ئايا لايه نگرى بوه يه ييه كان بن يان سه ل جوقيه كان، چونكه جاريك گوپرايه لى و ملكه چى ده سه لاتى بوه يه ييه كان ده بوو، جاريكى ديكه سه ل جوقيه كان، بۆيه (طغرول به گ) هيرشى كرده سهر شارى ئه سفه هان له سالى (443/ك1052ز) بۆ ماوه ي چند مانگيك گه مارؤيدا تا له سالى (443/ك1052ز) شاره كه خو ي به ده سته وه ده دات، به لام (طغرول به گ) ي سه ل جوقى هه لسوكه وتى له گه لياندا باش ده بيت و له برى ئه وو شاره كانى (يزد)¹² و (أبرقوه)¹³ ده دات به (أبو منصور)، بۆ خو يشى شارى ئه سفه هان ده كاته شو ينى مانه وه ي خو ي و مه لبه ندى ده سه لاته كه ي (ابن الاثير، 1987، 293/8؛ أنصاري، 1378 ه.ش، ص 18؛ Bosworth, 1970, p84).

1-3-3: علاء الدوله أبو كاليجار گرشاسب (433-443/ك1041-1051ز) :

كورپى دووه مى (علاء الدوله) و براى (ظهيرالدين أبو منصور) بوو، كه له دواى باوكيان ده سه لاتى به ريوه بردنى شاره كانى (هه مه دان و نه هاوه ندى) گرته ده ست، به لام نه يتوانى روو به رووى توركه كان بيته وه، بۆيه پايكرده هه ري مى فارس بۆ لاي بوه يه ييه كان، له سالى (443/ك1051ز) له شارى ئه هواز كوچى دوايى كرد (ابن الاثير، 1987، 268/8-304؛ أبو الفداء، دت، 165/2؛ الذهبي، 1993، 208/29؛ ابن خلدون، 2000، 649/4؛ روحانى، 1382 ه.ش، ص 106).

2- په يوه ندييه سياسيه كانى كاكه وه يه ييه كان:

1-2: په يوه ندييان له گه ل خيلافه تى عه باسى:

دواى ئه وه ي بانگه وازى عه باسى سه ركه وتنى به ده ست هينا و توانيان پيگه ي خو يان به هيز بكن، دواتر له سالى (132/ك749ز) كو تاييان به ده سه لاتى ئومه وييه كان هينا و، خيلافه تى عه باسيان دامه زراند و، عيراقيان كرده مه لبه ندى خه لافه ته كه يان (الازدى، 2006، 250-249/1؛ مؤلف مجهول،

¹² يزد: شارى كه له هه ري مى فارس نزيك له (أصطخر) كه له كؤندا به (كنه) ده ناسرا (ابن حوقل، 1937، 266/2؛ ياقوت ياقوت الحموي، 1995، 435/5).

¹³ ابرقوه: لوتكه ي چيا دي ت، شارى كى ناوساراوه له هه ري مى فارس له كورپى (اصطخر)، كه ده كه ويته نزيك شارى (يزد) (ياقوت ياقوت الحموي، 1995، 69/1).

د.ت، ص 165؛ یاسین، 2010، ل 40؛ وسو، 2015، ل 39)، له سه رده می بوه بهیه کان و سه ل جوقیه کانداه لافهت لاواز بوونی به خویه وه بینی، به جوریک جگه له دهسه لاتی رۆحی هیچ دهسه لاتیکی دیکه ی نه بوو، په یوه ندییه کانی میرنشینی کاکه وه یه به خه لافه ته وه په یوه ندییه کی باش بوو، به گویره ی نه و ستراتیژییه ئایینییه ی که خه لیفه هه یوو وه ک خه لیفه ی موسلمانان، سه ره پای له دهستدانی دهسه لاته دونیاییه کانی، له به رامبه ر ملکه چ بوونی میره کانی کاکه وه یه ی بۆیان دانیان پیدا نراوه، هه روه کو خه لیفه ی عه بیاسی (القادر بالله) (381-422/ك1031-991ز) کاتیک له سالی (409/ك1018ز) نازناوی (علاءالدوله) ی به کورپی کاکه وه یه به خشی، که خوی کونیه که ی (أبی جعفر) بوو (مؤلف مجهول، 1391 ه.ش، ص 385).

له گه ل به خشین چهن نازناویکی دیکه ش له وانه (الملك العادل، مؤيد الدوله، المنصور، عضدالدوله، علاءالدوله وفخر الملة وتاج الامة، أبو جعفر محمد کورپی دشمنزیار مولی أمير المؤمنین)، هه روه ها نازناوی دیکه ی وه کو (الملك العادل السيد مظفر المنصور عضدالدوله علاءالدوله وفخر الملة وتاج الامة أبو جعفر حسام أمير المؤمنین) (مؤلف مجهول، 1391 ه.ش، ص 386)، که نه مه ش به هیزی میرنشینه که ده گه یه نیت، نه م ریز لێنان و نازناو به خشینه له لایهن خه لیفه وه پایه ی میره کانی له نیو خه لکیدا نه وه نده ی دیکه زیاد کرد، جور ی نه و نازناوانه ش به لگه یه کی رپونه له سه ر به رزی پله و پایه ی کورپی کاکه وه یه ی و دانپیدانانیان له لایهن خه لیفه کانی عه بیاسیه وه، له به رامبه ر ملکه چ بوون و ناردن دیست و دیاری میره کانی کاکو یه ی بۆیان، به تاییه تی میر (علاءالدوله) ی کاکه وه یه ی لایه نگیری خوی بۆ خه لیفه ی عه بیاسی پیشاندا هه ر بۆیه ناوی خه لیفه شی له پیش ناوی خویه وه له سه ر نه و دراوه نووسی که خوی لپی ددها (النقشبندی، 1949، ص 96؛ M chael, 1977, p126؛ M iles, 1938, p189).

هه روه ها میره کانی دیکه ی کاکه وه به یه ش، به هه مان شیوه به رده وام بوون له گوپرایه لی بۆ خه لیفه کانی عه بیاسی و ناو هینانیان له وتاره کانی هه بینی و نووسی ناویان له سه ر دراوه کانیان، که نه مه ش به لگه ی باشی په یوه ندی نیوان هه ردوولا ده گه یه ن (M chael, 1977, p126). له لایه کی دیکه وه دوا ی نه وه ی له سالی (422/ك1031ز) سولتان (مسعود کورپی محمود) ی غه زنه وی ده گاته شاری هه مه دان و هه ندیک ناوچه ی دیکه له هه ریمی چیاکان له ژیر دهسه لاتی کورپی کاکه وه یه ی دهرده هینتی، به لام دواتر به هاوکاری خه لیفه ی عه بیاسی جاریکی دیکه ناوچه کان گه رانه وه بۆ ژیر

رکیفی (علاء الدوله) (ابن الاثیر، 1987، 190/8-191؛ حسن، 2012، ص 421)، که ئه مهش دووپاتکردنه وهی توندوتۆلی په یوهندی نیوانیانه.

سه ره پای که می زانیاریه کان دهربارهی په یوهندی میرنشینی کاکه وهی به خیلافه تی عه بباسیه وه، به گویره ئه مانه ی باس مان کردن، ئه وه ده گه یه نیپت که په یوهندییه کان دۆستانه و باش بوون و، هیچ زانیاریه کشمان به رده ست نییه که باس له تیکچوون و نه مانی ئه وه په یوهندییه بکات له و سه رده مه دا.

2-2: په یوهندیان له گه ل بوه یه یه کان:

بوه یه یه کان له سه ره تاکانی سه ده ی (چواره می کۆچی/ده یه می زاینی) له سه ر شانۆی پروداوه کانداهرکه وتن، ئه وه بنه ماله یه که له ولاتی ده یله م له باکور کۆچیانکردبوو له ژیر سایه ی هه ر سئ برا که له ژیر فه رمانده یی (مرداویجی زیاری)¹⁴ دا ئیشیان ده کرد، سه ریان هه لداو سه ره تا (علی کوری شجاع کوری بویه) که له گه ل مرداویج ناکۆکی بۆ دروستبوو و دهستی به سه ره ئه سفه هان و فارسدا گرت و، ناوبانگیان دهرکرد، خه لیفه نه یه توانی به رگیری له و دوو ناوچه یه بکات و دانی به ده سه لاتی عه لیدا به سه ره ئه وه دوو ناوچه یه دانا، ئه ویش شاری شیرازی کرد به بنکه ی ده سه لاتی خۆی (مسکویه، 2000، 365/5؛ ابن الاثیر، 1987، 87/7-95؛ یاسین، 2010، ل ل 60-61)، دواتریش (حسن ی برای (علی) دهستی به سه ره ناوچه ی چیادا گرت، له کاتیکیدا برای سییه م که (أحمد) بوو ده سه لاتی خۆی به سه ره کرمان و خۆزستاندا بلام کرده وه و به سه ره عیراقدا دهروازه یه ک بوو. به م جوړه بوه یه یه کان له فارس و ئه هواز و کرمان و په یی و ئه سفه هان و هه مه دانداهه وه له تیکی جیاوازیان دامه زراند و، هه ژموونی کردارییان به سه ره عیراقدا بلام کرده وه (ابن الاثیر، 123/7-125؛ یاسین، 2010، ل ل 62؛ وسو، 2015، ل ل 56-58)، باری خیلافه تی عه بباسیش له و کاتدا به هۆی راپه رینه یه که له دوا ی یه که کان و گه شه سه ندنی بزوتنه وه جیاخاوزه کان له هه ریمه کانداه و تیکچوونی سیسته می سه ربازییه وه زۆر خراب بوو، خه لیفه ی ئه وه کاتی عه بباسی (المستکفی بالله) (292-338/905-949ز) بۆ دانانی

¹⁴ مرداویجی زیاری: یه کیک له سه رکرده کانی (أسفار کوری شیرویه الدیمی) بوو، که فه رمانه وه ی (په ی و طبرستان و ئه سفه هان و نیسابور) بوو، به لام مرداویج له سالی (316/928ز) کوشتی و ده سه لاتی ناوچه کانی وه رگرت، ده سه لاتی زۆر فراوان و به هیز بوو، دواتر له سالی (323/934ز) به دهستی بچم ده کوژریت (الاصفهان، 1961، ص 175؛ التنوخی، 1973، 324/1-425؛ ابن الاثیر، 1987، 89/7).

گوڤاری قه‌لای زانست

گوڤاریکی زانستی وهرزی باوه‌پیکراوه له لایهن زانکۆی لوبانی فه‌ره‌نسی ده‌رده‌چیت-هه‌ولیر-کوردستان-عیراق

به‌رگی (V) - ژماره (1)، زستان 2022

ژماره‌ی تۆماره‌ی نیوده‌له‌تی: ISSN 2518-6558 (Print) - ISSN 2518-6566 (Online)

سنوریک بۆ ئه‌و نا جی‌گی‌رییه پش‌ت به بو‌ه‌یه‌یه‌کان به‌ستیت (طقوش، 2015، ل 213)، ئه‌وه بوو له سالی (334/ك945ز) دوا‌ی ده‌رکردنی تورکه‌کان توانیان بچنه ناو به‌غدا و خلیفه‌ش به‌رگی کرده به‌ر (أحمد) و، وه‌کو میری میرانی ده‌ست‌نیش‌انکرد و، نازناوی (المعزالدوله) ی لینا و نازناوی (عیماد الدوله) ی له (علی) برای و (رکن الدوله) ی له (حسن) ی برای نا (ابن الاثیر، 1987، 206-205/7؛ یاسین، 2010، ل 62؛ وسو، 2015، ل 57-58). سه‌باره‌ت به په‌یوه‌ندی نیوان کاکه‌وه‌یه‌یه‌کان و بو‌ه‌یه‌یه‌کان تا راده‌یه‌ک باش و له‌سه‌ر به‌های ریز و پشت‌گی‌ریکردنی په‌کتربووه، ئه‌م په‌یوه‌ندییه‌ش به تایبه‌تی له سه‌ره‌تا‌کانی فه‌رمان‌په‌وایی کورپی کاکه‌وه‌یه‌ی به ته‌واوی به‌رچاو ده‌که‌ویت، به شیوه‌یه‌ک کاتیک (سیده خاتون) دوا‌ی نا‌کۆکی و رووبه‌رووبوونه‌وه له‌گه‌ل کوره‌که‌ی (مجدالدوله) چووه لای میر (بدری کورپی حسنویه)¹⁵ له میرنشینی سه‌سنه‌وه‌یه‌ی، هه‌ر له‌به‌ر ئه‌مه‌ش کورپی کاکه‌وه‌یه‌ی ده‌ستی له فه‌رمان‌په‌واییه‌تی ئه‌سه‌فه‌هان هه‌لگرت و په‌نای برده به‌ر (به‌اءالدوله) ی بو‌ه‌یه‌ی میری فارس، تا دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ی (سیده خاتون) بۆ شاری په‌ی، (علاءالدوله) خۆی گه‌یانده ئه‌سه‌فه‌هان، به‌هۆی پشت‌گی‌ری (سیده خاتون) جاریکی دیکه ده‌سه‌لاتی ئه‌سه‌فه‌هانی له سالی (398/ك1007ز) گرت‌ه‌وه ده‌ست (ابن الاثیر، 1987، 46/8-49؛ ابن خلدون، 2000، 625/4؛ أبو رمضان، 2011، ص 378)، که له و کاته‌وه تا وه‌کو سالی (414/ك1023ز) سه‌ر به (مجدالدوله) ی فه‌رمان‌په‌وای شاری په‌ی بوو، به ته‌واوی پشت‌گی‌ری له بو‌ه‌یه‌یه‌کان ده‌کرد، به درێژایی ئه‌و سالانه دلسۆزی خۆی بۆ بو‌ه‌یه‌یه‌کان سه‌لمانده، چونکه به‌هۆی پشت‌گی‌ری بو‌ه‌یه‌یه‌کانه‌وه گه‌یشته‌بووه ده‌سه‌لات، هه‌ر له لیدانی دراو (النقشبندی، 1949، 96/5) ملکه‌چی خۆی بۆ (مجدالدوله) ده‌بربووه، له لایه‌کی دیکه ئه‌وه‌ی ئه‌و په‌یوه‌ندییه باشه‌ی نیوان (علاءالدوله) ی کورپی کاکه‌وه‌یه‌ی و بو‌ه‌یه‌یه‌کان بۆمان روون ده‌کاته‌وه ئه‌وه‌یه که له سالی (411/ك1020ز) کورپی کاکه‌وه‌یه‌ی یارمه‌تی میر (شمس الدوله) کورپی فخرالدوله) ی فه‌رمان‌په‌وای شاری هه‌مه‌دان و وه‌زیره‌که‌ی (تاج الملك) ابا نصری کورپی به‌رام) ی دا بۆ له ناوبردنی

¹⁵ بدری کورپی حسنویه: دوا‌ی مردنی باوکی (حسنویه) ده‌سه‌لاتی میرنشینه‌که‌ی وه‌رگرت له سالی (369/ك979ز)، به‌رده‌وام پالپشت و هاوکاری بو‌ه‌یه‌یه‌کان بوو بۆ له‌ناوبردنی هه‌ر هیز و ده‌سه‌لاتیک که مه‌ترسیان بۆ دروست بکات، هه‌روه‌ها که‌سیکی زیره‌ک و نازاو لیها‌توو بووه تا سالی (405/ك1111ز) فه‌رمان‌په‌وایی میرنشینه‌که‌ی کرد، به‌لام هه‌ر له‌م ساله‌دا به ده‌ستی که‌سیکی جوزقانی (گۆران) ده‌کوژریت (ابن الاثیر، 1987، 82/8-83؛ نه‌قشه‌به‌ندی، 2008، ل 237-258).

بهلام ئهم په‌يوه‌ندييه باشه زۆرى نه‌خاياند و له‌ژير كاريگه‌رى سياسه‌تى فراوانخوازى كاكه‌وه‌بهييه‌كان، بۆ په‌يوه‌ندييه‌كى سارد و دوژمانه‌ گۆڤا، چونكه (علاءالدوله) له‌دواى ئه‌وه‌ى له‌ سالى (1018/ك409ز) له‌ لايهن خه‌ليفه‌ى عه‌باسيه‌وه‌ په‌زامه‌ندى حوكمرانى به‌ ده‌سته‌پينا، بۆ جئ به‌جيكردنى سياسه‌تى فراوانخوازى خۆى له‌ هه‌ولدابوو، بۆ به‌ ده‌سته‌پينانى بيانوويه‌ك به‌ مه‌به‌ستى ده‌ستگرتن به‌سه‌ر ناوچه‌كانى ژير ده‌سه‌لاتى فه‌رمانه‌ه‌وايى بوه‌بهييه‌كان و فراوانكردنى ناوچه‌كانى ژير ده‌سه‌لاتى خۆى، بۆيه له‌ دواى مردنى مير (شمس الدوله)ى بوه‌يه‌ى له‌ سالى (1021/ك412ز)، په‌يوه‌ندى نيوان (علاءالدوله) و مير (سماءالدوله كورپى شمس الدوله)، كه به‌ريوه‌بردنى كاروبارى شارى هه‌مه‌دانى پيدرابوو گۆڤانكارى تيكه‌وت، كاتيك (علاءالدوله) ده‌رچوونى (فرهاد كورپى مرداويج)ى فه‌رمانه‌ه‌واى بروجردى له‌سه‌ر (سماءالدوله)ى بوه‌يه‌ى به‌ هه‌لزانى له‌ سالى (1023/ك414ز)، كه (فرهاد كورپى مرداويج) هاناي بۆ كورپى كاكه‌وه‌يه‌ى له‌ شارى ئه‌سفهان برد، ئه‌ويش پشتگيري لئيكرد و توانى پاش چهنده‌رپك له‌گه‌ل هيزه‌كانى (سماءالدوله)، ده‌ست به‌سه‌ر شارى هه‌مه‌داندا بگريت و بيخانه ژير ركيڤى خۆيه‌وه، به‌مه‌ش ده‌سه‌لاتى بوه‌بهييه‌كان له‌ شارى هه‌مه‌دان و ده‌ورووبه‌رى كوئايى پيناهات، كورپى كاكه‌وه‌بهييه‌ش هه‌ولئى فراوانكردنى سنورى ده‌سه‌لاتيدا له‌ هه‌ريئى چياكاندا، دواى به‌ ده‌سته‌پينانى شارى هه‌مه‌دان چوو بۆ شارى دينه‌وه‌ر و پاشان شارى ساپورخواست، توانى بيانخاته ژير ده‌سه‌لاتى خۆيه‌وه، به‌م شيوه‌يه‌ ده‌سه‌لاتى دريژبوويه‌وه بۆ رۆژئاواى هه‌ريئى چياكان له‌سه‌ر حسابى ميرى بوه‌يه‌ى (سماءالدوله)، توانى سه‌روه‌ت و سامانيكى زۆريش له‌و ناوچانه‌دا به‌ ده‌ست به‌پيټ، به‌مه‌ش سوپايه‌كى به‌هيزى دامه‌زراند كه پيگه‌ى (علاءالدوله)ى زۆر به‌هيزكرد و هيزه‌كانى ده‌ورووبه‌ريان لئى ده‌ترسان، كه ده‌سه‌لاته‌كه‌ى شاره‌كانى ئه‌سفهان و هه‌مه‌دان و دينه‌وه‌ر و ساپورخواستى ده‌گرته‌ خۆى له‌ هه‌ريئى چياكاندا (ابن الاثير، 1987، 139/8-140؛ ابن خلدون، 2000، 630/4؛ أبو رمضان، 2011، ص 279).

(سماءالدوله) كورپى هه‌مان ئه‌و فه‌رمانه‌ه‌وايه‌ بوو كه (علاءالدوله) له‌ سالى (1020/ك411ز) له‌ به‌رامبه‌ر هه‌لگه‌رانه‌وه‌ى توركه‌كان هاوكارى و پالپشتى كرد، له‌م رهوداوانه‌شدا گۆڤانكارى له‌ سياسه‌تى كاكه‌وه‌بهييه‌كان له‌گه‌ل بوه‌بهييه‌كان به‌ ته‌واوه‌تى به‌ديار ده‌كه‌ويٽ، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌مه‌شدا كورپى كاكه‌وه‌يه‌ى په‌يوه‌ندييه‌كى باشى له‌گه‌ل (مجدالدوله) هه‌بووه، و، به‌رده‌وامبووه له‌ پشتگيريكردنى، هيج كات شه‌رى له‌گه‌لدا نه‌كردوو. له‌دواى (علاءالدوله) كورپه‌كانى له‌گه‌ل بوه‌بهييه‌كان سياسه‌تيكى

هاوبه‌شیان په‌پرّه‌وه نه‌کردوه، هه‌ر کامپیکیان له‌سه‌ر بنه‌مای به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی په‌یوه‌ندیان له‌گه‌ل بوه‌یه‌یه‌کاندا هه‌بووه، (أبو کاليجار گرشاسپ کورپی علاءالدوله) که له‌دوای باوکی فه‌رمانپه‌وایی شاری هه‌مه‌دانی ده‌کرد، له‌گه‌ل بوه‌یه‌یه‌کاندا په‌یوه‌ندییه‌کی دۆستانه و باشی هه‌بوو، هه‌ربۆیه له‌سالی (1044/ك436ز) کاتیک شاری هه‌مه‌دانی له‌سه‌لجوقیه‌کان وه‌رگرتوه، جیگری (طغول به‌گ)ی تیا‌دا ده‌رکرد و، وتاری به‌ناوی (أبو کاليجار مرزبان)ی ده‌یله‌می میری عیراق و فارس خوینده‌وه، ته‌نانه‌ت له‌دوای شکسته‌پنانه‌ی له‌به‌رامبه‌ر سه‌لجوقیه‌کان له‌سالی (1047/ك439ز) چوو بۆ لای (أبو کاليجار)و له‌ژیر چاودیری ئه‌ودا مایه‌وه، له‌پاش ئه‌وه له‌لایه‌ن (أبو منصور فولاد ستون)ی ده‌یله‌می میری خۆزستان، فه‌رمانپه‌وایی شاری ئه‌هوازی وه‌رگرت، تاوه‌کو مردنی له‌سالی (1051/ك443ز) (ابن الاثیر، 1987، 304-268/8؛ أبو الفداء، د.ت، 165/2؛ الذهبي، 1993، 208/29؛ ابن خلدون، 2000، 649/4)، به‌لام براکه‌ی (أبو منصور فرامرز کورپی علاءالدوله) په‌یوه‌ندییه‌کی جیگری له‌گه‌ل بوه‌یه‌یه‌کاندا نه‌بوو، له‌نپوان (طغول به‌گ)ی سه‌لجوقی و (أبو کاليجار)ی بوه‌یه‌ی فه‌رمانپه‌زوایی عیراق و فارس سیاسه‌تیکی پوون و ئاشکرای نه‌بوو، هه‌ندی‌کجار له‌ترسی هیزی (أبو کاليجار) گوپرايه‌لی بووه و به‌ناوی ئه‌وه‌وه وتاری خویندۆته‌وه، هه‌ندی‌کجاریش به‌پالپشتی سه‌لجوقیه‌کان په‌یمانی خۆی له‌گه‌ل (أبو کاليجار)ی بوه‌یه‌ی ده‌شکاند و شه‌ری له‌گه‌ل‌دا ده‌کردن، ته‌نانه‌ت له‌سالی (1043/ك435ز) سوپایه‌کی بۆ هه‌ریمی کرمان که له‌ژیر ده‌سه‌لاتی (أبو کاليجار) دابوو نارد و قه‌لای ئه‌وی ده‌ست به‌سه‌رداگرت، به‌لام دواتر شکستی خوارد و پاشه‌کشی کرد (ابن الاثیر، 1987، 293/8؛ أنصاری، 1378ه.ش، ص 18؛ Bosw orth, 1970, p84).

به‌گشتی ئه‌توانین بڵین کاکه‌وه‌یه‌یه‌کان په‌یوه‌ندییه‌کی باشیان له‌گه‌ل بوه‌یه‌یه‌کاندا هه‌بووه، چونکه بوه‌یه‌یه‌کانیان به‌هاوکار و پالپشت و سه‌رمه‌شقی ده‌سه‌لات و فه‌رمانپه‌وایی خۆیان ده‌زانی، که هه‌میشه له‌کاتی شکست له‌به‌رامبه‌ر هیزه‌گه‌وره‌کان ده‌چوونه پال فه‌رمانپه‌واکانی بوه‌یه‌ی و په‌نایان بۆ ده‌بردن و داوای یارمه‌تی و هاوکاریان لێ ده‌رکردن.

3-2: په‌یوه‌ندیان له‌گه‌ل غه‌زنه‌وییه‌کان:

غه‌زنه‌وییه‌کان له‌ناوچه‌ی غه‌زنه له‌ولاتی ئه‌فغان ده‌رکه‌وتن، بارودۆخی ناوچه‌که رۆلی بالایی هه‌بوو له‌دامه‌زراندنی میرنشینه‌که، به‌تایبه‌تی دوای ده‌رکه‌وتنی بوه‌یه‌یه‌کان و سه‌لجوقیه‌کان، هه‌روه‌ها

لاوازبوونی سامانییه کان و خه لافهت له و ماوه یه دا و دانیش توانی ناوچه که ش پۆلیان هه بوو له پالپشتیکردنی دامه زرانندی دهوله ته که (أشتیانی، 1999، ص ص 169-170؛ فتح الله، 219، ل 235)، دامه زاننده که شی ده گه ریته وه بو (سبکتکین) که سهر کرده یه کی سهر بازی به توانا بوو له سوپای سامانییه کان، له ناوچه ی غه زنه و به رده وام بوو له فراوانکردنی ده سلاته که ی، ههر به ناوی سامانییه کان چهن ناوچه یه کی رزگار کرد. له دوا ی مردنی (سبکتکین) له سالی (387/ك 997ز) ده سه لاتی ناوچه که به سهر هه ردوو کوره که ی (محمود و إسماعیل) دابه شکرد، (محمود) له خۆراسان و (إسماعیل) له غه زنه، سهره تا (محمود) هه لسا به لادانی برا که ی له ده سه لات و خۆی ده سه لاتی دهوله ته که ی گرت هه دست، که توانی سنوری ده سه لاتی غه زنه و ییه کان فراوان بکات و به شی زۆری ناوچه کانی (هند و سند) و میرنشینی سامانی بخاته ژیر رکپی خۆی. بۆیه (محمود) ی غه زنه وی به دامه زریته ری دهوله تی غه زنه وی داده نریت (أشتیانی، 1990، ص ص 169-170؛ هه روتی، 2008، ل 104؛ فتح الله، 2019، ل ل 235-236). سه باره ت به په یوه ندی کاکه وه یه ییه کان له گه ل غه زنه و ییه کان، ئه و سیاسه ته ی که (علاء الدوله) له به رامبه ر غه زنه و ییه کان په یه وه ی ده کرد زۆر پوون و ئاشکرا نه بوو، هه ندی جار گوپرایه لی و هه ندی جار ی به ره له سستی ده کردن. ئه گه ر سه رنج له لیها تویی و زیره کی ئه و به دین به شیوه یه ک دهرده که ویت که ئه و کاته ی (علاء الدوله) له ئاشتیدا بووه له گه ل غه زنه و ییه کان، بیری له به هیژکردنی سوپاکه ی کردۆته وه بو ئه وه ی دواتر پووبه پوویان بیته وه، ئه م تاییه تمه ندی هه لقۆسته وه و زیره کییه ی ئه و به خویندنه وه ی پوودا وه سیاسی و شه ر و پیکدادانه کانی سه رده می فه رمانه وایه میرنشینه که ی به ته وای پوون و ئاشکرایه. چونکه له سالی (420/ك 1029ز) کاتیک که سولتان (محمود)¹⁹ ی غه زنه وی شاره کانی په ی و قه زوین و زه نجان و زۆربه ی ناوچه کانی هه ری می چیاکانی داگیر کرد، وتار به ناوی ئه وه وه ده خویندرا یه وه، (علاء الدوله) ش بۆ پیشگرتن له داگیرکارییه کانی سولتان (محمود) ی غه زنه وی له شاری ئه سفه هان و ناوچه کانی دیکه ی ژیر ده سه لاتی، پیش ئه و که وت و له شاری ئه سفه هاندا به ناوی سولتانی غه زنه وی وتاری

¹⁹ محمود غه زنه وی: ناوی (أبو القاسم محمود کور ی ناصر الدوله أبی منصور سبکتکین)، نازناوی (سیف الدوله) بوو، هه روه ها له لایهن خه لیفه ی عه بیاسیه وه نازناوی (أمین الدوله و أمین مله) ی پیدرا بوو، که سیکی نازا و دیندار و ژیر بوو، له سالی (421/ك 1030ز) کۆچی دوا یی کردوه (إبن الجوزی، 1992، 213-211/18؛ إبن خلکان، دت، 175/5).

خوینده‌وه (ابن الاثیر، 1987، 171-170/8؛ ابن خلدون، 2000، 638-637/4؛ رازی، 1317 ه.ش، ص 191؛ محمه‌د، 2006، ل 82؛ هه‌روتی، 2008، ل 100). به‌م هه‌نگاوه‌ی سولتان (محمودی) غه‌زنه‌ویش، به‌ره‌ه‌لستی نه‌وی نه‌کرد و کورپی کاکه‌وه‌یهی به‌ فەرمانپه‌وای میرنشینه‌که‌ی مایه‌وه. دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ی سولتان (محمود) بۆ غه‌زنه، سولتان (مسعود) ی غه‌زنه‌وی که له لایهن باوکییه‌وه کرابوو به‌ فەرمانپه‌وای شاره‌کانی په‌ی و هه‌ریمی چیاکان، هه‌یرشی کرده‌ سه‌ر شاری نه‌سفه‌هان و له ژبیر ده‌سه‌لآتی (علاء‌الدوله) ی دهره‌پنا (ابن الاثیر، 1987، 171/8؛ ابن خلدون، 2000، 498/4-499؛ أبو رمضان، 2011، ص 386؛ ستوده، 1346 ه.ش، ص 2) و ناچار کورپی کاکه‌وه‌یهی بۆ داوا‌ی یارمه‌تی چوو بۆ لای (أبو کالیجار) ی ده‌یله‌می له خوزستان، به‌لام (أبو کالیجار) به‌ هۆی شکست هه‌ینانی له به‌رامبه‌ر (جلال‌الدوله)²⁰، نه‌یتوانی هه‌چ هه‌یزیک به‌ (علاء‌الدوله) بدات، بۆیه کورپی کاکه‌وه‌یهی به‌ ناچاری له خوزستان مایه‌وه و چاوی له رووداوه‌کانی داها‌توو بوو (ابن الاثیر، 1987، 173-172/8؛ ابن خلدون، 2000، 498/4-499؛ اشته‌یانی، 1990، ص 181-180؛ مردوخی، 1382 ه.ش، ص 106؛ ستوده، 1346 ه.ش، ص 2) له‌م بارودۆخه‌شدا سولتان (محمود) ی غه‌زنه‌وی له سالی (1024/ك421 ز) گیانی له ده‌ست دا و، سولتان (مسعود) ی غه‌زنه‌وی که‌سیکی له لایهن خۆیه‌وه بۆ فەرمانپه‌وای شاری نه‌سفه‌هانی هه‌لبه‌ژارد و خۆی رووی له خۆپاسان کرد. به‌لام خه‌لکی شاری نه‌سفه‌هان له دژیان پاره‌بین و نوینه‌ره‌که‌ی سولتان (مسعود) یان کوشت، بۆیه جاریکی دیکه سولتان (مسعود) ی غه‌زنه‌وی گه‌رپایه‌وه نه‌سفه‌هان و، دووباره‌ داگیری کرده‌وه و که‌سیکی دیکه‌ی به‌ فەرمانپه‌وای شاره‌که ده‌ستنیشان کرد، شایه‌نی باسه کورپی کاکه‌وه‌یهی کاتیک که ناگاداری هه‌والی کۆچی دوا‌یی سولتان (محمود) و گه‌رانه‌وه‌ی سولتان (مسعود) ی غه‌زنه‌وی بۆ خۆپاسان بوو، نه‌م بارودۆخه‌ی قۆسته‌وه و رووی له شاری نه‌سفه‌هان کرد (ابن الاثیر، 1987، 191-190/8؛ ابن خلدون، 2000، 640/4؛ أبو رمضان، 2011، ص 387-386؛ مردوخی، 1382 ه.ش، ص 106)، له‌م کاته‌شدا نامه‌ی تکاکارانه‌ی خه‌لیفه‌ی عه‌بیاسی به‌ ده‌ستی سولتان (مسعود) ی غه‌زنه‌وی گه‌یشت که

²⁰ جلال‌الدوله: له سالی (383/ك993 ز) دا له دایکبوه، له سالی (1027/418 ز) حوکمرانی به‌غدا‌ی گرتنه ده‌ست تا پۆزی مردنی له سالی (435/ك1044 ز) که له‌دوا‌ی نه‌و وتار بۆ (أبو کالیجار کورپی سلطان‌الدوله) ی بوه‌یهی ده‌خویندراپه‌وه (ابن الاثیر، 1987، 161-161/8).

تیبیدا دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ی فه‌رمانه‌وه‌یایی شاری ئه‌سفه‌هانی بۆ (علاء‌الدوله) ی کاکه‌وه‌یه‌ی له به‌رامبه‌ر ده‌سته‌به‌ری دراییدا کردبوو (بیهقی، 1368ه.ش، ص14)، سولتان (مسعود) ی غه‌زنه‌ویش بۆ ده‌ست به‌سه‌ر داگرتنی تاج و ته‌ختی باوکی له خۆپاسان، زیاتر پێویستی به‌هیزه‌کانی ناوبرا بوو، بۆیه سوودی له‌م بارودۆخه وه‌رگرت و فه‌رمانه‌وه‌یایی شاری ئه‌سفه‌هانی له به‌رامبه‌ر ده‌سته‌به‌ری دراییدا به‌کوری کاکه‌وه‌یه‌ی پاسپارد (بیهقی، 1368ه.ش، ص15)، دواتر (علاء‌الدوله) ده‌ستی به‌سه‌ر شاره‌کانی په‌ی و هه‌مه‌دان داگرت، به‌لام له‌باره‌ی چۆنیه‌تی ده‌ست به‌سه‌رداگرتنیان له‌لایهن کوری کاکه‌وه‌یه‌یه‌وه، گێرانه‌وه‌ی جیاواز بوونی هه‌یه. به‌پێی گێرانه‌وه‌ی (بیهقی) سولتان (مسعود) ی غه‌زنه‌وی دوا‌ی جیگێر بوونی له‌غه‌زنه، فه‌رمانه‌وه‌یایی ته‌واوی شاری په‌ی به‌ (علاء‌الدوله) ی کاکه‌وه‌یه‌ی پاسپارد (1368ه.ش، ص263-265)، به‌لام (ابن‌الاثیر) ئاماژه‌به‌وه‌ ده‌کات که دوا‌ی ئه‌وه‌ی کوری کاکه‌وه‌یه‌ی ده‌ستی به‌سه‌ر شاری ئه‌سفه‌هاندان گرت، هێرشی کرده‌سه‌ر شاره‌کانی په‌ی و هه‌مه‌دان و داگیری کردن، دواتریش ناوچه‌کانی (ده‌ماوند) و (خوار په‌ی) که ناوچه‌ی ژێر ده‌سه‌لاتی (أنوشیروانی کوری منوچهر) بوون ده‌ستی به‌سه‌ر داگیرا (1987، 190/8-191؛ الحنبلی، 1986، 117/5؛ أبو‌رمضان، 2011، ص378-388؛ مردوخی، 1382ه.ش، ص106)، پاشان به‌داخوازی (أنوشیروان کوری منوچهر) سوپای خوراسان له‌گه‌ل هیزه‌یارمه‌تیده‌ره‌کانی دیکه‌ی روویان له‌شاری په‌ی کرد، بۆ ئه‌وه‌ی پێگا له‌پیشه‌وه‌یه‌ی کانی (علاء‌الدوله) بگرن، له‌ئه‌نجامدا هه‌ردوو سوپا رووبه‌رووی یه‌کتر بوونه‌وه و زنجیره‌شهرێک له‌نیوانیان روویدا، که هه‌ندێ جار سوپای کوری کاکه‌وه‌یه‌ی سه‌رده‌که‌وتن و، هه‌ندێ جاریش سوپای خوراسان (ابن‌الاثیر، 1987، 190/8-191؛ ابن‌خلدون، 2000، 640/4؛ أشتیانی، 1999، ص189-190؛ ابو‌رمضان، 2011، ص388-391). دوا‌ی ئه‌م جه‌نگه‌یه‌ک له‌دوا‌ی یه‌کانه، (علاء‌الدوله) ی کاکه‌وه‌یه‌ی کاتیک زانی که به‌جه‌نگ هه‌یج به‌هه‌یج ناکات، هه‌ولێ ئه‌وه‌ی دا که ره‌زانه‌ندی غه‌زنه‌وه‌یه‌کان به‌ده‌ست به‌ی‌نیت، داوا‌ی له‌سولتان (مسعود) ی غه‌زنه‌وی کرد، که فه‌رمانه‌وه‌یایی شاری ئه‌سفه‌هانی له‌به‌رامبه‌ر پیدانی باج و خه‌راج دا به‌ئو بسپێریت، سولتان (مسعود) ییش پێشنیاره‌که‌ی ئه‌وی په‌سه‌ند کرد، به‌وه‌مه‌رجه‌ی که دووباره له‌دژی ئه‌وان نه‌وه‌سته‌نه‌وه، به‌م شپۆه‌یه‌ کوری کاکه‌وه‌یه‌ی له‌سالی (428ک/1036ز) فه‌رمانه‌وه‌یایی شاری ئه‌سفه‌هانی گرته‌وه‌ ده‌ست، به‌لام (علاء‌الدوله) ی کاتیک بینی که غه‌زنه‌وه‌یه‌کان سه‌رقالی به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی هێرشی تورکه سه‌لجووقیه‌کان، په‌یمان‌ه‌که‌ی شکاند و هێرشی کرده‌سه‌ر شاری

رہی له ژبیر دهسه لاتی غه زنه و ییبه کانی دهره پناوه (بیهقی، 1368 ه.ش، ص 546؛ أبو رمضان، 2011، ص 392)، به لام له بهر ئه وهی ترسی له فراوانی هیزی سه لجوییبه کان هه بوو، جاریکی دیکه گوپراپه لی خوی بو سولتانی غه زنه وی دهربری و ئه م جاره له لایهن ئه وه وه به فهرمی به فهرمانرپه وای سه رتاسه ری شاری رهی دانراپه وه (ابن الاثیر، 1987، 8؛ اشتهیانی، 1999، ص 84) و، (علاء الدوله ی کاکه وه یهیش به ناوی سولتان (مسعودی) غه زنه و ییبه وه سه کی لیدا (بوپل جی آ، 1363 ه.ش، 169/4-170؛ النقشبندی، 1949، 96/5).

به شیوه یه کی گشتی په یوه ندیبه کانی میرنشینی کاکه وه ییبه له گه ل غه زنه و ییبه کان، زیاتر له جهنگ و پووبه پووبونه و هدا خوی ده بینیه وه، ته نها له ساله کانی کوتاییدا بوو که کوری کاکه وه ییبه گوپراپه لی خوی بو غه زنه و ییبه کان دهربری. گرنگترین هۆکاری کورتی ماوه ی فهرمانرپه وای غه زنه و ییبه کان له سه ر شاری رهی و ناوچه کانی دیکه، ناسه قامگیری و جموجوله زوره کانی (علاء الدوله) بووه، ههروه ها یه کیک له هه له کانی غه زنه و ییبه کان پووبه پووبونه وه بوو له گه ل کاکه وه ییبه کان، ئه وه ههنگاوه ی (مسعودی) غه زنه و ییبه بو ده ست به سه رداگرتی شاری ئه سفه هان و دورخستنه وه ی کوری کاکه وه ییبه له وی، بووه هۆکاری بی متمانه یی و دوژمنایه تی هه ردوولا بو یه کتر و نارزه زیاته تی خه لکی شاری ئه سفه هان له غه زنه و ییبه کان.

2-4: په یوه ندیبان له گه ل سه لجوییبه کان

له سه ره تای سه ده ی (پینجه می کوچی/یا زده می زاینی) سه لجوییبه کان له رۆژه لاتی ئیسلامی دهرکه وتن، که له هۆزی (فندق) ی غوزی تورکین و ده چنه وه سه ر باپیره یان (سلجوقی کوری دقاق)، یه که م که سی خیزانه که ی بوو که موسلمان بوو، شوینی نیشته جیبوونیان بیابانی فراوان و ده شته کانی نیوان چین بو که ناروا ی دهریایی خه زه ر دابووه، مه زه ه بی سوونیان وه رگرت و به غیره ت و گور و تینه وه سه ریانه ست. له سالی (1375/985 ز) له نشینگی سه ره کیانه وه به ره و ولاتی ئه ویدیو پووبار و خوراسان کشان، ئه مه ش له بهر باری خراپی ئابووری یا خود له بهر ئه و جهنگانه ی که له نیوان هۆزه جیاوازه کاند پوویانده دا (ابن الاثیر، 1987، 237-236/8؛ الحسینی، 1933، ص 2-3؛ فتح الله، 2019، ل 241؛ یاسین، 2010، ل 72؛ هه روتی، 2008، ل 103)، ئه وان له گه ل غه زنه و ییبه کاند پیکیاندا دا، (طغرول به گ) ی سه لجوییبه له دوا ی سه رکه وتنی به سه ر سولتان

(مسعود)ی غه‌زنه‌وی (420-432ك/1029-1041ز)، له جه‌نگی (دندانقان) له سالی (431ك/1040ز) دا ده‌وله‌ته‌كه‌ی خۆی له خۆراسان دامه‌زراند كه ده‌وله‌تی سه‌لجوقی بوو، خه‌لیفه‌ی عه‌بباسیه‌ش له سالی دواتردا وه‌ك سولتان دانی به (طغرول به‌گ) دانا. سه‌لجوقیه‌كان له بازنه‌ی دانانی خه‌لیفه‌ی عه‌بباسیدا درێژه‌یان به‌سیاسه‌تی فراوانخوازی خۆیان له فارس و به‌نیازی له ناو‌بردنی بوه‌یهیه‌كان دا، ئه‌مه‌ش وه‌ك پێگه‌ خۆشكه‌ریك بۆ فراوانكرنی ده‌سه‌لاتیان بۆ عیراق كه له سالی (447ك/1055ز) دا چوونه ناو عیراق و خه‌لیفه‌ش وه‌ك سولتان به‌سه‌ر هه‌موو ناوچه‌كانی ژێر ده‌سه‌لاتی دانی پیدانا (فتح الله، 2019، ل ل 242-243؛ طقوش، 2015، ل 220). سه‌باره‌ت به‌ په‌یوه‌ندی میرنشینی كاكه‌وه‌یه‌ی له‌گه‌ڵ سه‌لجوقیه‌كان له دوو سه‌رده‌می ته‌واو جیاواز پێكدیت. له سه‌رده‌می یه‌كه‌مدا كه به‌ ده‌ركه‌وتنی تووركه سه‌لجوقیه‌كان ده‌ستی پێ كرد و تا سالی (443ك/1051ز) به‌رده‌وامی ده‌بیت. په‌یوه‌ندی كاكه‌وه‌یهیه‌كان له‌گه‌ڵ سه‌لجوقیه‌كان تا راده‌یه‌ك دوژمنكارانه و تێكه‌ڵ به‌ جه‌نگ و ئاشتی بووه. له‌م سه‌رده‌مه‌دا زنجیره‌ شه‌رێك له نیوان كاكه‌وه‌یهیه‌كان و سه‌لجوقیه‌كاندا رووی دا كه به‌ شكستی كاكه‌وه‌یهیه‌كان كۆتایی پێ هات (الفقی، 1999، ص ص 85 - 86؛ محمه‌د، 2006، ل 104-105؛ أبو رمضان، 2011، ص 376).

دوای مردنی (علاء‌الدوله) له سالی (433ك/1041ز) (ابن الاثیر، 1987، 248/8-249؛ الذهبي، 1993، 29/321؛ ابن الوردی، 1996، 1/337؛ ابن خلدون، 2000، 4/649) كوره‌كانی له سه‌ر به‌ ده‌سته‌پنانی هیز و ده‌سه‌لات كه‌وتنه شه‌ر و ناكوکی له‌گه‌ڵ یه‌كتر، (أبو منصور فرامرز) له شاری ئه‌سفه‌هان له جیگای باوکی ده‌سه‌لاتی گرتنه ده‌ست (مؤلف مجهول، 1381ه.ش، ص 389؛ ابن الاثیر، 1987، 8/249؛ ابن كثیر، 1998، 12/54؛ الفقی، 1999، ص 85) كوره‌كه‌ی دیکه‌ی (علاء‌الدوله)، (أبو كالیجار گرشاسب) نه‌چووه ژێر ده‌سه‌لاتی (أبو منصور فرامرز) هه‌و و له شاری نه‌هاوه‌ند سه‌ربه‌خۆیی خۆی راگه‌یاندا (ابن الاثیر، 1987، 8/249؛ الفقی، 1999، ص 85؛ أشتیانی، 1990، ص 232؛ أبو رمضان، 398) براكه‌ی دیکه‌یشی (أبو حرب) ئاماده نه‌بوو فه‌رمان له ئه‌و وه‌ریگریت و له‌ گه‌ڵ پاسه‌وانی خه‌زینه‌كانی باوكیدا له دژی (أبو منصور) راپه‌رین و بۆ رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی له‌ گه‌ڵ براكه‌ی داوای یارمه‌تیان له سه‌لجوقیه‌كان كرد (ابن الاثیر، 1987، 8/249؛ أشتیانی، 1990، ص 232؛ أبو رمضان، 2011، ص 398؛ روحانی، 1382ه.ش، ص 4).

ئه‌م بارودۆخه‌ش رێگای بۆ ده‌ست تێوه‌ردانی سه‌لجوقیه‌کان خۆشکرد، به‌ جۆرێک که (ابراهیم ینال) له‌ سالی (433/ك1041ز) داوای له‌ (أبو منصور) کرد که بێته‌ ژێر ده‌سه‌لاتی سه‌لجوقیه‌کان، به‌لام ئه‌و په‌سه‌ندی نه‌کرد و ته‌نانه‌ت هێرشی کرده‌ سه‌ر شاره‌کانی (هه‌مه‌دان و بروجرد)، ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی براکه‌ی و ئه‌وی داگیر کرد، به‌لام سه‌ره‌ئه‌نجام له‌ گه‌ل براکه‌ی ئاشت بوویه‌وه و فه‌رمانه‌ه‌وایی شاری هه‌مه‌دانی پێ پاسپارد (ابن الاثیر، 1987، 249/8-250؛ ابن کثیر، 1998، 54/12؛ الفقی، 1999، ص85؛ ابو رمضان، 2011، ص399).

له‌م سه‌رده‌مه‌ به‌ دواوه‌ هێرشی سه‌لجوقیه‌کان بۆ سه‌ر میره‌کانی کاکه‌وه‌یه‌ی ده‌ستی پێکرد، ئه‌وان که نه‌یانده‌توانی رووبه‌رووی هێرشه‌کانی سوپا به‌هێزه‌کانی سه‌لجوقیه‌کان ببنه‌وه، هه‌یج رێگایه‌کیان جگه‌ له‌ راده‌ستکردنی ناوچه‌کانی خۆیان و رازیبوون به‌ بالادستی سه‌لجوقیه‌کان و گوپرایه‌لی و ملکه‌چ بوونی ئه‌وان نه‌بیت.

له‌ سالی (434/ك1042ز) (ابراهیم ینال) هێرشی کرده‌ سه‌ر شاره‌کانی (هه‌مه‌دان و بروجرد)، به‌لام نه‌یتوانی ده‌ستی به‌ سه‌ر دابگریت و بگات به‌ (أبو کالیجار گرشاسب)، بۆیه‌ گه‌رایه‌وه‌ بۆ شاری رهی (ابن الجوزی، 1992، 286/15؛ ابن الاثیر، 1987، 257/8؛ الذهبی، 1985، 270/2؛ أبو رمضان، 2011، ص ص401-402)، له‌م کاته‌دا (طغرول به‌گ) هات بۆ شاری رهی و سوپایه‌کی ره‌وانه‌ی شاری ئه‌سه‌فه‌هان کرد، که له‌ دوا‌ی تالانکردنی ده‌وروبه‌ری شاره‌که‌ گه‌رانه‌وه‌، دواتر (طغرول به‌گ) سه‌لجوقی خۆی هێرشی کرده‌ سه‌ر شاری ئه‌سه‌فه‌هان، به‌لام له‌ گه‌ل (أبو منصور) دا به‌ په‌یمانی پێدانی باج و خه‌راج ئاشتیان کرد و گه‌رایه‌وه‌ بۆ شاری رهی. به‌لام (أبو منصور) زۆر له‌ سه‌ر په‌یمانه‌که‌ی نه‌مایه‌وه‌ و له‌ سالی (437/ك1045ز) له‌ ترسی هێرشی (أبو کالیجار) سنوور پارێزی ده‌یله‌می و، میری عراق و فارس، ملی که‌چ کرد بۆ فرمانه‌کانی و له‌ شاری ئه‌سه‌فه‌هان به‌ ناوی ئه‌وه‌وه‌ وتاری پێشکه‌ش کرد (ابن الاثیر، 1987، 274/8؛ الذهبی، 1985، 274/2؛ ابن کثیر، 1998، 61/12؛ الفقی، 1999، ص ص86-87؛ أبو رمضان، 2011، ص403)، له‌ وه‌لامی ئه‌م په‌یمان شکینبیه‌دا، (طغرول به‌گ) له‌ سالی (438/ك1046ز) گه‌مارۆی شاری ئه‌سه‌فه‌هانی دا، به‌لام نه‌یتوانی داگیری بکان، (أبو منصور فرامرزی) جارێکی دیکه‌ په‌یمانی دا که سالانه‌ باج و خه‌راج بدات به‌ خه‌زینه‌ی ده‌وله‌ت و به‌ ناوی (طغرول به‌گ) هه‌وه‌ وتار بدات (ابن الاثیر، 1987، 274/8؛ الذهبی، 1985، 274/2؛ ابن کثیر، 1998، 61/12؛ اشتهیانی، 1990، ص334).

بهلام ئهم جارهش ئهوهنده له سهر بهلئنهكهى خوى بو سهلجووقيهكان نهمايهوه، ههندي جار گوپرايهلى (الملك الرحيم: 440 - 447/ك1048 - 1057ز) ميرى فارس و عراق و، چينشىنى (أبو كاليجارى دهکرد و باج و خهراجى پيدهدان (ابن الاثير، 1987، 8/276-277-285؛ أبو الفداء، دت، 169/2؛ ابن الوردي، 1996، 1/340؛ أبو رمضان، 2011، ص406).

بويه (طغرول بهگ) رقى ئهوهى له دلدا بووه و ههولى ئهوهى دهدا كه له فهزمانپهوايى شارى ئهسفههان دوورى بخاتهوه، له بهر ئهوه له سالى (442/ك1050ز) گهماروى شارى ئهسفههانيدا، تا ئهوهى كه له سالى (443/ك1051ز) توانى شارى ئهسفههان داگير بكات و فهزمانپهوايى ئهويى له (أبو منصور فرامرز) وهرگرتهوه، له بهرامبهردا فهزمانپهوايى شارهكانى (يزد و ابرقو) ي پى بهخشى (ابن الاثير، 1987، 8/293؛ الذهبي، 1993، 8/30؛ الفقى، 1999، ص88؛ أبو رمضان، 2011، ص407؛ روحانى، 1382ه.ش، ص108).

دواى داگيركردنى شارى ئهسفههان و پيدانى فهزمانپهوايى شارهكانى (يزد و ابرقو) به (أبو منصور فرامرز)، سهردهمى دووهمى پهيوهندي كاكهوهيهيهكان له گهله سهلجووقيهكان دهست پى دهكات، كه تا كوئايى فهزمانپهوايى كاكهوهيهيهكان له شارهكانى (يزد و ابرقو) بهردهوام دهبيت. لهم سهردهمهدا پهيوهندي كاكهوهيهيهكان له گهله دهسلاتدارانى سهلجوقى زور گهرم و گور و ئاشتى خوازانه بوو.

دهرئه نجام

لهم توئيزينه وهبهدا به چهند ئه نجاميك گه يشتووين، له وانه:

1. ميرنشىنى كاكهوهيهيه له سهرتادا له لايهن (علاء الدوله) كورپى كاكهوهيهيه له شارى ئهسفههان به يارمهتى بوهيهيهيهكانى شارى رهى سهرى ههلهدا و، دواتر دهسلاتى بو شارهكانى ههمه دان و نههاوهند و دينههر و ناوچهكانى ديكه فراوان بوو.
2. لاوازونى دهسلاتى بوهيهيهيهكان له شارى رهى و ناوچهكانى ديكهى ههرىمى چيا ههلو مهرچيكي له بارى بو كاكهوهيهيهيهكان رهخساند بوئهوهى ميرنشىنيكي سهربهخو دابمه زرينن. بهلام بو ماويهكى زور ئارامى سياسى و سهربازى بهخويهوه نه بينى، بهلكو رووبهرووى چهندين شهرو

- پیکدادان بوونه وه له گه ل هیزه کانی ناوچه که و ده ورووبه ردا وه کو زه یاری و غه زنه وی و فه رمانزه واکانی طبرستان و غوزه کان.
3. به مردنی میر (علاء الدوله) ی کاکه وه یه ی میرنشینه که دوو چاری لاوازی و لیکترازان بوویه وه، به هۆی ئه وه ی چهند میریکی بیه یز و لاواز ده سه لاتی میرنشینه که یان گرتنه ده ست.
4. په یوه ندییان له گه ل هه ربه که له عه بیاسیه کان و بوه بیه یه کان باش بووه. میره کانی کاکه وه یه ی وتاریان به ناوی خه لیفه ی عه بیاسی و میره کانی بو یه ی ده خوینده وه، ناویانیان له سه ر دراویان ده نووسی، له به رامبه رامبه ریشدا ئه وان دانیان به میره کانی کاکه وه یه ی ده نا و نازناویان پێ ده به خشی. هه روه ها په یوه ندییه کانیان له سه ر بنه مای پارێزگاریکرد له سنوره کان بوو.
5. په یوه ندیان له گه ل عه زنه وی و سه ل جو قیه کان زۆربه ی کات شه ر و ناکوکی بوو، به تایبه تی دوا ی ده رکه وتنی هیزه کانی سه ل جو قیه کان، که وه ک بریارده ری یه کلاکه ره ی ماونه وه و له ناوبردنی ده سه لاته کانی ناوخۆ له رۆژه لاتی ئیسلامی بوو له لایه کی دیکه وه، بۆ ئه مه ش ده ستیانکرد به جی به جیکردنی پلانه کانیان تا بگهن به شاری به غدا ی بنکه ی عه لافه تی عه بیاسی، ئه وه بوو هه موو ئه وه هیز و ده سه لاته ناوچه ییانه یان له ناوبردن که ده که وتنه سه ر پێگه یان له وان هه ش ده سه لاتی کاکه وه بیه یه کان بوو، که ناوچه کانی فه رمانزه واییان که وته ژێر ده ستیان، له جیاتی ئه وه شه ره کانی (یزد و ابرقو) یان به میر (أبو منصور فرامرزی) ی کاکه وه یه ی به خشی و له ناوچه که یان دوورخستنه وه.

لیستی سه رچاوه کان:

سه رچاوه کان به زمانی کوردی:

- طقوش، محهمه د. سه هیل. (2015). پوخته ی میژووی ئیسلامی. وه رگێرانی: نه اد جلال حبیب الله. چاپی دووهم. چاپخانه ی هیفی. هه ولیر.
- فتح الله، کامران. علی. (2019). میژووی ده وه لته ی عه باسی (132-656/ك1258-749). چ 1. چاپخانه ی رۆژه لاته. هه ولیر.
- محهمه د، نیشتمان. به شیر. کورد و سه ل جو قیه کان (لیکۆلینه وه یه که له په یوه ندییه سیاسییه کانیان 420-521/ك1127-1029) (2006). وه رگێرانی: ئیدریس عه بدوللا مسته فا. چاپی دووهم. چاپخانه ی وه زا ره تی

پهروه رده. ده زگای موکریانی.

- نه قشبه ندی، حسام الدین. علی غالب. (2008). شاره زوور و لورستانی باکور له سه ده کانی ناوه راستدا. وهر گپرانی: رهنج ابوبکر. چاپخانه ی همدی. سلیمانی.
- سه رچاوه ره سه نه کان به زمانی عه ره بی:
- ابن الاثیر، محمد. محمد. عبد الکریم. عبد الواحد الشیبانی (ت: 630 هـ/1232 م)، (1987). الکامل فی التاریخ. تحقیق: عمر عبد السلام تدمری. دار الکتب العربی. بیروت.
- (د.ت). اللباب فی تهذیب الأنساب. دار صادر. بیروت.
- الازدی، أبو زکریا یزید بن محمد بن یاس بن القاسم (ت 334 هـ/945 م). (2006). تاریخ الموصل. تحقیق وتکملة: أحمد عبدالله محمود. دار الکتب العلمیة. بیروت.
- ابن اسفندیار، بهاء الدین محمد. حسن. اسفندیار. (2002). تاریخ طبرستان. ترجمه وتقدیم: أحمد محمد نادی. المجلس الاعلی للثقافة. القاهرة.
- الاصطخري، أبو اسحاق إبراهيم. محمد الفارسي الاصطخري (ت: 340 هـ/951 م). (1937). المسالك والممالك. دار صادر. بیروت.
- الاصفهانی، حمزة بن الحسين (ت 360 هـ/970 م). (1961). تاریخ سنی ملوک الارضو الانبیاء. دار المکتبه الحیاء. بیروت.
- البنداری، محمد. محمد. حامد الاصفهانی (ت: 643 هـ/1245 م). (1900). تاریخ دولة ال سلجوق. طبع علی نفقة شركة طبع الکتب العربیة بمطبعة الموسوعات.
- التتوخی، أبو علی المحسن بن أبي القاسم علي بن محمد بن أبي الفهم (ت 384 هـ/994 م). (1973). نشوار المحاضرة وأخبار المذاكرة. تحقیق: عبود الشالجي. بیروت.
- ابن الجوزي: جمال الدين أبو الفرج عبد الرحمن. علي. محمد الجوزي (ت: 597 هـ/1200 م). (1992). المنتظم فی تاریخ الأمم والملوک. المحقق: محمد عبد القادر عطا. مصطفى عبد القادر عطا. دار الکتب العلمیة. بیروت.
- الحسيني، صدر الدين أبي الحسن علي. السيد الامام الشهيد أبي الفوارس ناصر. علی (ت: 622 هـ/1225 م). (1933). أخبار الدولة السلجوقیة. تصحیح: محمد اقبال. لاهور.
- الحنبلي، عبد الحي. عماد (ت: 1089 هـ/1678 م). (1986). شذرات الذهب فی أخبار من ذهب. حققه: محمود الأرناؤوط. خرج أحاديثه: عبد القادر الأرناؤوط. دار ابن كثير. بیروت.
- ابن خلدون، عبد الرحمن. محمد. محمد (ت: 808 هـ/1405 م). (2000). ديوان المبتدأ والخبر فی تاریخ العرب والبربر ومن عاصرهم من ذوي الشأن الأكبر. المحقق: خليل شحادة. دار الفكر. بیروت.

- ابن خلکان, أبو العباس شمس الدين أحمد. محمد. إبراهيم (ت: 681 هـ/1282 م). (د.ت). وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان. المحقق: إحسان عباس. دار صادر. بيروت.
- الذهبي, شمس الدين أبو عبد الله محمد. أحمد. عثمان (ت: 748 هـ/1347 م). (1985). سير أعلام النبلاء. المحقق: مجموعة من المحققين بإشراف الشيخ شعيب الأرنؤوط. مؤسسة الرسالة. الطبعة الثالثة.
- (1993). تاريخ الاسلام وفيات المشاهير والاعلام. تحقيق: عبدالسلام تدمري. دار الكتاب العربي.
- السمعاني, عبد الكريم. محمد (ت: 562 هـ/1167 م). (1988). الأنساب. تقديم وتعليق: عبد الله عمر البارودي. دار الجنان.
- عتبي, أبو الشرف ناصح. ظفر الجرباذقاني (ت: 431 هـ/1039 م). (1382 هـ.ش). تاريخ يميني. ترجمة: أبو شرف ناصح بن ظفر جرفاذقاني. مصحح: جعفر شعار. چاپ چواره م. شرکت انتشارات علمي وفرهنگی. تهران.
- أبو الفداء, أبو الفداء عماد الدين إسماعيل. علي. محمود (ت: 732 هـ/1332 م). (د.ت). المختصر في أخبار البشر. المطبعة الحسينية المصرية.
- ابن كثير, أبو الفداء إسماعيل. عمر. كثير (ت: 774 هـ/1372 م). (1998). البداية والنهاية. تحقيق: احمد عبدالوهاب فتیح. الطبعة الخامسة. دار الحديث لقاهاة.
- الكرديزي, أبو سعيد عبدالحی. الضحاک. محمود (ت: 443 هـ/1051 م). (2006). زين الاخبار. ترجمة: عفاف السيد زيدان. المجلس الاعلى للثقافة. القاهاة.
- مؤلف مجهول, (د.ت). أخبار العباس وولده. تحقيق: عبدالعزيز الدورى و عبدالجبار المطلبي. دار دار الطليعة للطباعة والنشر. بيروت.
- مسكويه, أبو علي أحمد. محمد. يعقوب مسكويه (ت: 421 هـ/1030 م). (2000). تجارب الأمم وتعاقب الهمم. المحقق: أبو القاسم إمامي. سروش. طهران.
- ابن الوردي, عمر. مظفر. عمر. محمد (ت: 749 هـ/1349 م). (1996). تاريخ ابن الوردي. دار الكتب العلمية. بيروت.
- ياقوت الحموي, شهاب الدين أبو عبد الله ياقوت. عبد الله الرومي الحموي (ت: 626 هـ/1229 م). (1995). معجم البلدان. دار صادر. بيروت. الطبعة الثانية.
- اليعقوبي, أحمد. إسحاق. جعفر (ت: بعد 292 هـ/905 م). (1422 هـ). البلدان. دار الكتب العلمية. بيروت. سه رچاوه نو ئيه كان به زمانى عه ره بى:
- أبو رمضان, ممدوح محمد. حسن. (2011). إقليم الجبال خلال العهدين البويهى والسلجوقى الاول دراسه فى الاوضاع السياسية والحضارية. دار الوفاء لنديا الطباعة والنشر. الاسندرية.

- آشتیانی، عباس. اقبال. (1990). تاریخ ایران بعد الاسلام من بداية الدولة الطاهرية حتى نهاية الدولة الفاجارية (1343-205هـ/820-1920م). نقله عن الفارسية: محمد علاء‌الدین منصور. راجعه: السباعي محمد السباعي. دار الثقافة والنشر والتوزيع. القاهرة.
- انصاری، حاجی میرزا. حسن خان جابری. (1387ه.ش). تاریخ اصفهان. تصحیح وتعلیق: جمشید مظاهری. مؤسسه انتشار مشعل.
- الاعظمي، علي ظريف، (1927). تاريخ الدول الفارسية في العراق. مطبعة الفرات. بغداد.
- بوزورث. (1995). الاسرات الحاكمة في التاريخ الاسلامي. دراسة في التاريخ والانساب. ترجمة: سليمان ابراهيم العسكري. مؤسسة الشراع العربي باشتراك مع عين للدراسات والبحوث الانسانية والاجتماعية. طبعة الثانية.
- بول، استانلی لین. (1968). طبقات سلاطين الاسلام. ترجمه للفارسية. عباس اقبال. ترجمه عن الفارسية، مکی طاهر الکعبی. حقه وقابله: علی البصری. دار منشورات البصری.
- زامبور. (1980). معجم الانساب والاسرات الحاكمة في التاريخ الاسلامي. أخرجه: زکی محمد حسن بک. حسن أحمد محمود. دار الرائد العربي. بيروت.
- الصائغ، القس سليمان. (1923). تاريخ الموصل. مطبعة السلفية. مصر.
- الفقهي، عصام الدين. عبدالرؤوف. (1999). الدول المستقلة في المشرق الاسلامي منذ مستهل العصر العباسي حتى الغزو المغول دراسة لدول اسيا الوسطى (الكومنولث الجديد) في عصورها الاسلامية المزدهرة. دار الفكر العربي.
- فوزی، فاروق. عمر. (1989). النهوض العربي في العراق. مطبعة التعليم العالي. بغداد.
- محمد أمين زكي بک، محمد. أمين. (1948). تاريخ الدول والامارات الكوردية في العهد الاسلامي. ترجمه: محمد علی عوني. مطبعة السعادة. القاهرة.
- سه‌رچاوه‌کان به‌زمانی فارسی:
- بیهقی، أبو الفضل. (1368ه.ش). تاریخ بیهقی. به کوشش: خلیل خطیب رهبر. انتشارات سعدی. تهران.
- بویل جی آ& و فرای رنه. (1363ه.ش). تاریخ ایران کمبریج. ترجمه: حسن انوشه. انتشارات امیر کبیر. تهران.
- رازی، عبدالله. (1377ه.ش). تاریخ کامل ایران. تصحیح: کاظم کاظم زاده ایارن‌شهر. تهران.
- روحانی. بابا. مردوخ. (1382ه.ش). تاریخ مشاهیر کرد. به کوشش: محمد ماجد مردوخ روحانی. چاپی دووهم. سروش. تهران.
- ستوده، حسینقلی. (1346ه.ش). تاریخ آل مظفر. تهران. دانشگاه تهران.

سلطانی، محمد. علی. (1373ه. ش.). جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان. مشر سها. تهران. شتا، ابراهیم. الدسوقی. (1992). المعجم الفارسی الكبير فرهنگ بزرگ فارسی. مكتبة مدبولي. القاهرة. گردیزی، (1363ه. ش.). تاریخ گردیزی. تصحیح و تحشبه و تعلیق: عبدالحی حبیبی. دنیای کتاب. تهران. مؤلف مجهول، (1391ه. ش.). مجمل التواریخ والقصص. تحقیق: ملك الشعراء بهار. تهران. كلاله خاور. بی تا. مستوفی، حمدالله. (1381ه. ش.). تاریخ گزیده. باهتمام: عبدالحسین نوائی. انتشارات امیر کبیر. تهران. هنرفرد، لطف الله. (1350ه. ش.). گه‌نجینه آثار تاریخی اصفهان. مهرماه. نامه‌کان به‌زمانی کوردی:

هه‌روتی، مه‌دی. عثمان. حسین. (2008). رۆلی سه‌ربازی کورد له ده‌وله‌ت و میرنشینه نا‌کوردییه‌کان له سه‌رده‌می عه‌باسبیدا (132-656ك/749-1258ز). زانکۆی سه‌لاحه‌دین. هه‌ولێر. وسو، کارزان. سیامند. (2015). قرمسین (کرمانشاه) له سه‌رده‌می خیلافه‌تی عه‌بباسی (132-591ك/750-1194ز) لیکۆلینه‌وه‌یه‌که له میژوووی سیاسی و شارستانی. زانکۆی سه‌لاحه‌دین. هه‌ولێر. یاسین، همزه. کاکه. (2010). حلوان له سه‌رده‌می خیلافه‌تی عه‌بباسی تاروخانی میرنشینی عه‌ننازی (132-511ك/750-1117ز). زانکۆی سه‌لاحه‌دین. هه‌ولێر.

نامه‌کان به‌زمانی عه‌ره‌بی:
میرزا، أحمد. میرزا. (1995). غربی اقليم الجبال في صدر الاسلام. رسالة ماجستير غير منشورة. كلية الاداب. جامعة صلاح الدين. اربيل.
گوڤاره‌کان:

حسن، قادر. محمد. (2012). الامارة الكاويهية خلال النصف الاول من القرن الخامس الهجري/الحادي عشر الميلادي دراسة في علاقاتها السياسية مع الكرد. گوڤاری ئه‌کادیمیای کوردی. ژماره 21. چاپخانه‌ی حاجی هاشم. هه‌ولێر.

النقشبندی، ناصر. (1949). الدينار الاسلامي لمولك الطوائف والمتغلبة على الدولة العباسية. مجلة سمر الجزء الاول. مجلد الخامس. مطبعة التفيض الاهلية. بغداد.

English References:

- Bosworth, C.E. (1970). Dailamis in Central.The Kakyuids of Jibal and Yazd JOURNAL OF PERSIAN STUDIES Britsh Institute of Persian studies Vol. 8. London.
- Miles.(1938).The numismatic History of Rayy. New york. Mitchiner,
- Michael. (1977). Oriental Coins and their Values the World of Islam. London.
- Kennedy, Hugh. The prophet and The age of The caliphath, second edition, Malaysia, 2004.

العلاقات السياسية للإمارة الكاكويهية في غرب إقليم الجبال

الملخص:

في نهاية القرن (10/هـ4م) ظهرت عائلة في الساحة السياسية في الغرب من إقليم الجبال، وبالاخص في مدينة أصفهان، وكان لقب امرائهم يشتهر باسم (ال كاكويهية)، الاسرة الكاكويهية سلسلة من امراء منطقة ديلم الاصليين، استطاعوا في عام (1007هـ-398م) بمساعدة (السيدة خاتون) والدة (مجدالدولة) اخر امراء منطقة الري، أن يقيموا إمارة مستقلة لهم في مدينة أصفهان، واستمروا الى عام (1051هـ-443م)، ومؤسس هذه الامارة هو الامير (علاءالدولة أبو جعفر ابن دشمنزيار)، عندما نصبته (السيدة خاتون) حاكما على مدينة أصفهان سنة (1007هـ-398م) وهو ابن خال (السيدة خاتون) ولهذا السبب عرف بابن كاكويهية، وتعنى (الخال) باللهجة الديلمية، ومن الجدير بالذكر ان (علاءالدولة) حكم الى سنة (1041هـ-433م)، واستطاع في هذه المدة ان يوسع رقعة حكمه وان يخضع مدن (همدان، الدينور، نهاوند، سابورخواست، وبيروجرد) تحت سيطرته ومملكه، وايضا كانت للأسرة الكاكويهية علاقات جيدة مع كل من العباسيين والبويهيين، كانوا يذكرون اسمائهم في خطب الجمعة ويضعون اسمائهم على النقود، وفي المقابل هم كانوا يعترفون ويقررون بحكم الامراء الكاكويهية ويمنحونهم الالقاب، ومن جهة اخرى العلاقات كانت مبنية على اساس حماية الحدود، أما بالنسبة الى العلاقاتهم مع الغزنويين كانت سيئة وبالاخص عند هجوم السلطان (محمود) الغزنوي على مدينة الري وإقليم الجبال، الامير (علاءالدولة) الكاكويهية بعث بشكل أكبر وأكثر عن المحافظة على مملكه ومكانته في مدينة أصفهان، وبالرفع من المواجهات مع السلطان الغزنوي الا انه ضل حاكما على إقليم الجبال، بانتهاء وتلاش الحكم الغزنوي وظهور الحكم السلجوقي، فقدت الكاكويهية سيطرتها على مجموعة المناطق المهمة في إقليم الجبال و منها مدن أصفهان و همدان، وأعطوا حكم مدن (يزد و ابرقوه) من جانب السلطان (طغرول بيك) السلجوقي.

Political Relations of the Kakoi Emirate in the West, the Region of the Mountains

Muhib Qader Mustafa.

Department of History, College of Arts, Salahaddin University, Erbil, Kurdistan Region, Iraq.
muhibqadir85@gmail.com

Prof. Dr. Qader Muhammed Hassan.

Department of History, College of Arts, Salahaddin University, Erbil, Kurdistan Region, Iraq.
gader.hassan@su.edu.krd

Keywords: Kakuyids, Political relations, Alaa Al-Dawla, Western Mountain Region, Asfahan

Abstract:

At the end (10th century/4Hijri) a political family in the west mountains region showed up, specifically in Asfahan city, whose King was called (Al Kakoi). Kakoi was a series of Dailami's Kings who were supported by (Sayda Xatoon) the mother of 9 majd Aldawla) in the year (1007/398 Hijri) the last governor of Ray. Were able to create an independent Kingdome in Asfahan City. They were continue till (1051/443Hijri). the creator of this Kingdome was called (Alaa AL Dawla Abo Jaafar Dashmanzayar's son) who took the authority in (1007/398 Hijri) by Sayda Xatoon. he was the cousin of Sayda Xatoon. thats why he was known as Kako's Son, which means uncle in Daylamis accent. however, Ala Al Dawla was commandant till (1041/433 Hijri) and he was able to became a broaden his authority to (Hamadan, Dinawar, Nahawand, Sapoornawast, and Broojrd) and Kakawayhi are in a good relation with Abbasi and Buawhy's Emperor. they had also written their names in Fridays speech and on the coins, for thus they were agreed to give them a well-known nicknames, on the other hand their relation was based on protcting and saving their borders. But relations with the Ghaznavids were bad, especially when (Mahmood's) attaching Ray and Mountains region, Alaa Al Dawala King was trying to save his upper hand in Asfahan City, despite from disputation with Ghaznawi's Sultan, but still he was the ruler of Mountains region, when Ghazanwi's broke down and SalJooq's authority, Kakawayhi have lost their political importance and some of the important locations in the mountains like Asfahan and Hamadan. Saljooqs had taken a full authority in (Yazd and Ebrqwa) by Tagrool Beg.